

Amerikai–iráni kapcsolatok – történelmi távlatból ^[1]

„Az egyszerű iráni számára nem a Coca Cola vagy a gép, melyen dolgozott, testesítette meg az amerikai imperializmust, hanem az őt nyíltan lebecsülő és nála sokkalta jobb körülmények között élő amerikai. Így az ellenszenves yankee alakjának eltűnése az iráni munkahelyekről, utcákról, üzletekből azzal a jól kalkulált következménnyel járt, hogy jelentősen csökkent a tömegek Amerika-ellenes hangulatának intenzitása és személyes töltete.”

Bevezető:

A Közép-Keleten napjainkban játszódó események jól megfigyelhető módon egyre inkább az érdeklődés homlokterébe kerülnek. Ennek a folyamatnak nyilvánvalóan számos összetevője van, kezdve a történelem egykori nagy birodalmainak a térség arculatát meghatározó szerepétől a világ nagyhatalmainak közel-keleti (geo)stratégiai és politikai játszmáig. ^[1] Mindezen túl még nem is beszéltünk a 20. században a térségben függetlenségüket kikiáltó nemzetekről, a gyarmatosítók kivonulásának (gazdasági) következményeiről, vagy az ott élő népek több évszázadra visszanyúló bonyolult kapcsolatrendszeréről és vallási-etnikai ellentétéről. A témához történő közelítés során elmondható, hogy rendelkezünk némi támponttal, melyek segíthetnek eligazodni ebben az igen bonyolult nemzetközi politikai térben. A Közép-Keletet amúgy számos aspektusból vizsgáló munkák javarészt nélkülözik a primer források használatát. A 20. században itt felfedezett olajkincsek nyomán nemcsak a nagyhatalmak, gazdasági és nemzetközi politikai körök figyelme fordult a térség irányába, hanem a társadalmi-gazdasági folyamatokat elemző politológusok, diplomaták érdeklődése is. A témában való elmélyedés során szembeötlő a levéltári források „hézagossága”. A szerzők javarészt már csak abból az okból sem gondolhattak a levéltári (külügyi, diplomáciai) iratok kutatására, mivel azok nagy része minden bizonnyal minősített adatot tartalmazott. A Magyarországon elérhető szakirodalom is hiányos, jóllehet a 2010-es évek közepének „arab tavaszként” elhíresült folyamata újra a Közép-Keletre irányította a figyelmet. ^[2] Mindaddig Irán, a Közép-Kelet és általában a nemzetközi politika hazai kutatása néhány szovjet mű fordításán és a kétoldalú kapcsolatokba beilleszthető szövegközlésen alapult. ^[3]

Témánk szempontjából kiemelendő *Gömöri Endrének* az amerikai–iráni viszonyt vizsgáló monográfiája. ^[4] A könyv azon túl, hogy a történelem kezdeteitől mutatja be a régió és Perzsia fejlődéstörténetét, azért érdekes, mivel az 1979. januári forradalmi hatalomátvétel és *Mohammed Reza Pahlav* ^[5] iráni sah ^[6] megbuktatásának évében jelent meg. Mindebből akár arra is következtethetünk, hogy a terjedelmes könyv kézírata már a forradalom kitörésekor készen állt. A szerző azt az események ismeretében egészíthette ki, kiemelve az „*amerikai imperializmus*” térségbeli szerepvétését. A sorban kivételt képeznek azok a tudományos munkák, melyek a diplomácia forrásait veszik górcső alá. Ezért külön ki kell emelni *J. Nagy László* kutatásait, aki munkája során az arab–magyar kapcsolatok számos irányát vizsgálta behatóan. ^[7] A Magyarország kétoldalú arab kapcsolatait vizsgáló munkák mellett a nemzetközi porondon elérhető monográfiák is figyelmet érdemelnek. Ezek közül említésre méltó az amerikai–iráni diplomáciát és a két ország tragikus eseményeit vizsgáló könyv. ^[8] A nemzetközi feldolgozások között ezen kívül számos olyan munkát találhatunk, melyek elsődlegesen a térség szinte kimeríthetetlen olajvagyonának gazdasági jelentőségét, a Közép-Kelet országainak viszonyát teszik vizsgálat tárgyává, és részben a nagyközönség számára íródtak. ^[9]

A felsorolásban utolsóként említhetjük a bilaterális kapcsolatok témájában keletkezett politológiai elemző munkákat, amely területen mindig is élenjáró volt a Külügyminisztérium alá tartozó Külügyi Intézet (ma Külügyi és Külgazdasági Intézet). A közelmúlt amerikai–iráni feszültségeit vizsgáló elemzés igen friss, 2019-ben látott napvilágot. ^[10] Ezek a konfliktusokat feltáró és elemző munkák módszereikben eltérnek a „klasszikus” diplomáciatörténeti feldolgozásoktól, a témát alaposan körüljáró elemzések, óvatos prognózisok és különböző szcenáriók jellemzik. A külügyminisztériumi forrásokat és a politológiai elemzéseket egymás mellé téve már-már kísérteties hasonlóságot fedezhetünk fel egy-egy krízis feltételezhető végkifejletét illetően. A cikkünkben közölt külügyminisztériumi jelentések és feljegyzések is voltaképpen egy alapos politikai-elemző munka gyümölcsei. Napjaink elemzései annyiban különböznek, hogy azokat „izig-vérig” diplomaták készítették, akik a külképviseleten folyó széleskörű diplomáciai munka (például fogadások, protokolláris események, stb.) során a legtöbb, hiteles forrásból származó (bizalmas) információt gyűjtötték össze.

A levéltári forrásokból arra következtethetünk, hogy a Kádár-rendszer diplomáciai tevékenységét mindig is a körültekintés és óvatosság, a fogadó ország maradéktalan tisztelete, a más ország belügyébe való be nem avatkozás jellemezte. Ezt azért is fontos hangsúlyozni, mivel a magyar forrásokban szembeötlő ez a fajta hozzáállás. Az amerikai–iráni kapcsolatokat a magyar fél mindig körültekintően, de a szovjet diplomáciai álláspontokkal együtt és azokkal összhangban elemzte, és ennek megfelelően is cselekedett. A magyar külügy az Iránban lejátszódó, radikális folyamatok értelmezésekor hatványozottabban ügyelt arra, hogy álláspontja megfogalmazásakor sem az amerikai, sem a magyar és más arab országok kapcsolataiban ne következzen be feszültség. Az itt közölt külügyi forrásokat egyrészt azért kell kiemelni, mivel némelyik nagyköveti helyzetértékelés amerikai–iráni viszonylatban akár napjainkban is megállná a helyét. Másrészt a Külügyminisztérium szigorúan titkos iktatású jelentései, feljegyzései és a nagykövetségi rejtjeltáviratok megkerülhetetlenek, mivel számos olyan információt tartalmaznak, melyek titkosszolgálati forrásokból származnak. A források a diplomáciai nyelvezettel ellentétben sok esetben igencsak szókimondóak, ahogy erről a cikkünk bevezetőjében szereplő idézet is árulkodik.

Mindent összevetve, talán nem volt érdemtelen rövid kitekintést tennünk a témát közvetlenül vagy csak perifériásként érintő munkák és a forrásadottságok irányába. Árnyalhatnák a képet az amerikai és orosz levéltári források is, előbbi esetében azonban akár kompromittáló információk is napvilágra kerülhetnének, utóbbi vonatkozásában pedig a levéltári források várhatóan még hosszú évtizedekig nem lesznek elérhetőek. ^[11] Az amerikai–iráni kapcsolatok fejlődését és az Egyesült Államok közel-keleti politikáját taglaló magyar levéltári források először látnak napvilágot. A dokumentumok hasznos információval is szolgálhatnak a két ország modern kori történelmének, konfliktusainak és a térséget napjainkban is uraló Amerika-ellenes hangulat jobb megértéséhez.

Az amerikai–iráni kapcsolatok metszéspontjai

A közelmúlt amerikai–iráni kapcsolatainak fordulópontját jelentheti *Kászem Szulejmáni*, ^[12] az Iráni Forradalmi Gárda magas rangú katonai vezetőjének meggyilkolása. Mint bizonyára ismeretes, Szulejmáni konvoját a Bagdadi Nemzetközi Repülőtér közelében egy amerikai titkosszolgálati művelet során, 2020. január 2-án egy drónból lőtték ki, miután repülön visszaérkezett Damaszkuszba. A támadásban életét veszítette *Abu Mahdi al-Muhandisz*, a Hezbollah ^[13] egyik parancsnoka is. Az akció számos arab országban kétségkívül (újra) felkorbácsolta az Amerika-ellenes hangulatot, sőt, hosszú távú hatásai ma még nehezen prognosztizálhatók. A Közép-Kelet a világ köztudottan azon területe, ahol a nagyhatalmak nem átkodtak saját geopolitikai érdekeik mentén közvetve vagy közvetlenül beavatkozni egy-egy ország belügyébe és az arab országok egymás közötti konfliktusaiba. Ennek hátterében az esetek többségében valós vagy éppen mondvasínált okok is meghúzódtak. Napjaink eseményeinek fényében érdemes áttekintnünk az amerikai–iráni kapcsolatok neuralgikus pontjait, mivel a két ország (és az amerikai–arab kapcsolatok) történetében nem először fordult elő a fentiekhez hasonló likvidálási akció. Az eseményeket szemlélve akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy mindez már-már az amerikai külpolitika eszköztárának szerves része. Sőt, a terrorizmusellenes harc jegyében az utóbbi évtizedekben az Egyesült Államok valójában minden kínálkozó alkalmat megragad(ott) a nemzetközileg körözött, merényletek elkövetésével vádolt személyek kiiktatására és az amerikai érdekek ellen fellépő kormányzatok megbuktatására. ^[14]

Mohammad Reza Pahlavi iráni sah

[2]

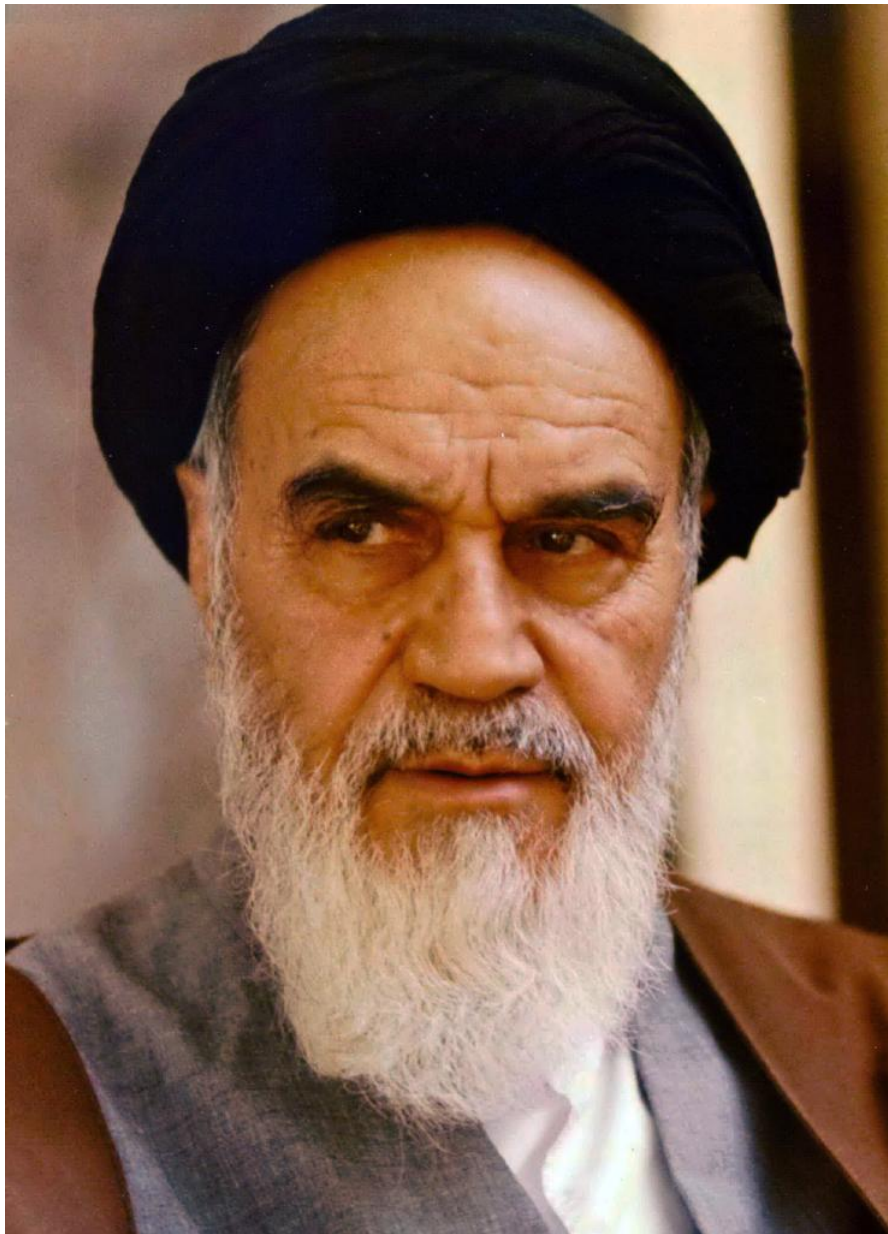
Az amerikai–iráni kapcsolatok történetével foglalkozó feldolgozások ma már egyetértenek abban, hogy a Mohammad Reza Pahlavi sah amerikaiak által támogatott rendszere figyelmen kívül hagyta az iráni nép valós és jogos politikai, gazdasági igényeit. Az olajeladásokból származó bevételek valójában nem, vagy csak kismértékben mutatkoztak meg az iráni lakosság életszínvonalában. Már egy iráni hitelfelvétellel kapcsolatos 1958. évi teheráni nagykövetségi jelentés utalt az amerikai álláspontra, miszerint „Az Egyesült Államok igen megfontolja, hogy milyen méretű segélyben, illetve kölcsönben részesítse Iránt. Ez a magatartása elsősorban politikai megfontolásból fakad, másrészt abból, hogy az Egyesült Államok úgy véli, jelenleg Irán olajjövendelme olyan jelentős bevételt biztosít az iráni kormány számára, hogy abból fedezni tudja ipari, mezőgazdasági és szociális programja megvalósításával járó kiadásait.” [15] A sah valójában amerikai finanszírozással 1953-tól katonai diktatúrát épített ki Iránban, a fenti időzetenben szereplő amerikai tanácsokat pedig sok esetben figyelmen kívül hagyták. A magyar külügyi jelentésekben jelentős számban találhatunk olyan iratokat, amelyek abba az irányba mutatnak, hogy az Egyesült Államok geopolitikai céljaival összhangban a közel-keleti országot a Szovjetunió ellenében hídfőállásként használta. A sah külpolitikája egészen a forradalom győzelméig következetesen és nyíltan a nyugati hatalmakkal való együttműködésen alapult. Ennek a politikának az alapja az ún. Bagdadi Paktum (Middle-East Treaty Organization – METO) volt, melyet még 1955-ben kötöttek Irak, Irán, Törökország, Pakisztán, az Egyesült Királyság részvételével és az Amerikai Egyesült Államok külső támogatásával a Szovjetunió ellenében. Az iráni sah vezette rendszer az USA-val kétoldalú katonai egyezmények sorát hozta tető alá, ami egyúttal lehetőséget biztosított az iráni hadsereg modernizálására. Ezek az egyezmények kimondták, hogy az Egyesült Államok az iráni kormány kérésére fegyveres erőt is felhasználja egy Irán elleni agresszió esetében, továbbá katonai és gazdasági segítséget nyújt az iráni kormánynak. [16] Magyar levéltári források szerint az USA az iráni Dezfül környékén atom- és hidrogénbomba rakétapályák telepítését tervezte, ami minden valószínűség szerint a kétoldalú katonai együttműködés eredményeként meg is valósult. [17] Mindez azért érdekes, mert az amerikaiak által tervezett és használt katonai létesítmény napjainkban is a földalatti laboratóriumairól és rakétakisérleteiről híres. [18]

A forradalom

A sah (gazdaság)politikájának következtében Iránban egyre gyakoribbá váltak a tüntetések. A szakirodalom ezt a „boom” katasztrófájaként aposztrofálta, mivel az olajvagyonnak köszönhetően Iránba áramló „petrodollárok” erőteljes iparosítási törekvéseket indítottak be a kormányzatban. Mindez óriási importigényt gerjesztett, egyre szélesebbé vált a szakadék a kereslet és a kínálat között. [19] A magyar külügy szerint az Egyesült Államok kormánya már 1978-ban arra az álláspontra jutott, hogy a sah rendszerét a fent említett okok miatt sem lehet hosszútávon fenntartani, a feltételezés pedig beigazolódni látszott. [20] Az Iránban zajló politikai-társadalmi aktivizálódás fékezésére vagy éppen a folyamatok kontrollálására az amerikaiak állítólag egy katonai puccs tervével is rendelkeztek. A külügy bizalmas értesülései szerint amerikai részről erre végül azért nem kerülhetett sor, mert a Khomeini [21] hatalomra jutott és a Bakhtiar-kormány [22] végül megdöntő tömegmegmozdulást csak jelentős véráldozatok árán lehetett volna elfojtani, amire a nemzetközi közvélemény reakciója miatt sem Washington, sem pedig a puccsban érdekelt iráni tábornokok nem vállalkoztak. [23] Az iráni forradalom időszakában a teheráni magyar nagykövetség szinte folyamatosan készített jelentéseket. A külügyi források arra utalnak, hogy Robert Huyser NATO-tábornok [24] éppen azért érkezett Teheránba, hogy megakadályozza egy belső puccs megszervezését. A források szerint feladata ezen túlmenően az volt, hogy az amerikai katonai arzenált valamilyen módon kimentse Iránból.

A magyar napilapok tényként közölték a hírt, hogy a NATO-tábornok feladata volt továbbá az, hogy előkészítse az iráni sahot az ország elhagyására, és ily módon a kompromittált uralkodó eltávolításával megkísérelje a rendszer átmentését a következő időszakra. [25] Különösen érdekes a külügy azon állítása, miszerint az amerikaiak azért folytattak kvázi „elnéző” politikát a kialakulóban lévő új rendszerrel szemben, mert még reménykedtek gazdasági és politikai érdekeltségeik átmentésében. A külügy ezenkívül diplomáciai forrásokra hivatkozva állította, hogy a teheráni amerikai nagykövetség munkatársai még Khomeini győzelme előtt Párizsban kapcsolatot találtak a visszatért ajatollah [26] környezetével. A külügy felvetette azt az elképzelést is, miszerint „[...] Nassiri tábornok [27] kivégzésével nem a népharag miatt kellett szetni, hanem azért, mert a SAVAK [28] volt főnöke rendelkezett kompromittáló adatokkal egyes új vezetők amerikai kapcsolatairól.” (Lásd az 1. számú dokumentumot!)

Az uralkodó 1979. január 16-án elhagyta az országot, Khomeini ajatollah pedig február 1-én megérkezett Teheránba. Február 9-étől az ország több pontján fegyveres felkelés tört ki, amely a Khomeini vezette erők győzelmével végződött. Február 13-án megalakult a Bazargan[29] vezette ideiglenes kormány, április 1-jén pedig kikiáltották az Iráni Iszlám Köztársaságot, amely magát forradalmi államnak nyilvánította. Ennek jegyében az iráni vezetők a forradalmi iszlám célkitűzéseit alkalmazták a kül- és belpolitikában egyaránt, kiemelt figyelmet fordítva a radikális síita csoportok támogatására.[30]

Ruhollah Khomeini, 1981

Olaj a tűzre – az amerikai nagykövetség elfoglalása

Iránban a belpolitikai helyzet a forradalmat követően és a Khomeini vezette tisztogatások alatt igen feszültté és bizonytalanná vált. Mindez jól érződik a központnak[31] felterjesztett elemző jelentésekből is. Egy 1979. évi belső feljegyzés például felsorolta az amerikai–iráni viszony neuralgikus pontjait és az Amerika-ellenesség fő okait. Körültekintően kitért olyan szubjektív okokra, miszerint Khomeini „*mérfelül*” gyűlölte a volt császárt és annak rendszerét, valamint arra, hogy az USA titkosszolgálati módszerekkel rövid időn belül beszervezett irániakat az újonnan formálódó kormányzat megdöntésére. A feljegyzés szerint Khomeini számára a kiutat az Amerika-ellenes hangulat felszítása jelentette, mellyel a belpolitikai ellentéteket és a formálódó ellenzéki mozgódásokat kívánta tompítani. Ha hihetünk a dokumentumnak és a benne szereplő értékelésnek, akkor a forrásokon keresztül megérthetjük az iráni vezetés, különösen Khomeini lépéseinek mozgatórugóit és akár napjaink iráni politikai stratégiájára is következtetéseket vonhatunk le.

Mindazonáltal hozzá kell tenni, hogy a későbbi amerikai–iráni kapcsolatokra is a nagyfokú kiszámíthatatlanság volt jellemző, a színpalak mögött pedig a legtöbb esetben titkos kétoldalú egyeztetések zajlottak. A Khomeini vezette erők Amerika-ellenes érvelése mögött kezdetben elsősorban a sah rendszerének bűneire történő hivatkozás állt, majd az amerikai érdekeltségek visszaszorítása, az arab világ gazdasági „kifosztása” is felsejlik. Khomeini tudtával került sor például 1979. november 4-én a teheráni amerikai nagykövetség fellázadt egyetemisták általi elfoglalására. Az akcióban minden bizonnyal nemcsak diákok vettek részt, hanem az iráni titkosszolgálat munkatársai is bejutottak az épületbe. Mindez a nemzetközi jog és diplomáciai kapcsolatok súlyos megsértésével volt egyenlő. Az épület elfoglalásakor több mint hatvan amerikai állampolgárt ejtettek túszul.[32] A magyar külügyminisztériumi források egybehangzóan és következetesen állították, hogy a nagykövetség nem volt más, mint az Egyesült Államok kémfészke. Az akcióval Khomeini célja az volt, hogy az amerikaiak adják ki az iráni császárt, akit az „*iráni nép ellen elkövetett bűneiért*” kívántak nemzetközi bíróság elé állítani. (Lásd a 2., 3., 4., 5., 7. és 9. számú dokumentumot!)

Az Egyesült Államok teheráni nagykövetségének elfoglalása, 1979

Minden valószínűség szerint a császárt kiadatása esetén kivégezték volna Teheránban. 1979. november 29-én *Abbas Dowlatshahit*, az Iráni Iszlám Köztársaság Budapestre akkreditált nagykövete látogatást tett a Külügyminisztérium illetékes főosztályán, melynek fő célja a magyar támogatás elnyerése volt a sah kiadatásához. *Dr. Türi Ferenc*, a X. Területi Főosztály vezetőjének feljegyzése szerint a nagykövet egyszerűen nem tudott arra a kérdésre felelni, mi történne, ha a sahot mégsem adja ki az Egyesült Államok. **(Lásd a 3. számú dokumentumot!)**

Ez a bizonytalanság és kiszámíthatatlanság nyilvánvalóan nemcsak a nagykövetet, hanem az iráni vezetést egészét is jellemezte. A túszejtéssel kapcsolatban Khomeini és köre még mit sem sejtett arról, hogy a dráma végleges megoldásáig több mint egy évet kell várni, valamint arról sem, hogy a sah, aki ekkor már súlyos betegséggel küzdött, 1980. július 27-én meghal. Minden bizonnyal a túszo között a nagykövetség munkatársainak családtagjain kívül a CIA[33] emberei közül is voltak, ami pedig fokozta a helyzet amúgy is súlyos voltát.

A túsügy a kétoldalú kapcsolatokon túlmenően diplomáciai körökben is súlyos feszültséget okozott. A híreket nemcsak a világ, hanem a magyar közvélemény is figyelemmel kísérte. Az iráni nemzetközi szintű híresztelés ugyanis az volt, hogy a nagykövetség épületében kémtevékenységhez használatos eszközöket találtak. Az iráni propaganda természetesen nem hagyhatta kihasználatlanul a helyzetben rejlő lehetőségeket. Az iráni kormány 1980 nyarán Teheránban konferenciát rendezett, melyen a nyilvánosság előtt bemutatták a nagykövetség elfoglalásakor talált, a CIA iráni tevékenységét leleplező dokumentumokat.[34] Az Iráni Külügyminisztérium azonban csak a nagykövetség elfoglalásának harmadik évfordulóján bocsátotta a nagykövetségek rendelkezésére egy jegyzék kíséretében az USA kémtevékenységéről összeállított sorozat néhány kötetét. Érdekes, hogy a mellékletek nem maradtak fenn a külügyminisztérium irattárában, sőt, magát az ügyiratot még csak nem is titkosan, hanem adminisztratív módon iktatták. **(Lásd a 9. számú dokumentumot!)**

Minden bizonnyal az amerikai–iráni kapcsolatokban a túszejtő akció az egyik „legmélyebb” pontot jelentette, amelyből a két ország napjainkig nemigen mozdult ki. Akár úgy is fogalmazhatunk, hogy a két fél közötti „adok-kapok” játszmáinak (terrorista cselekmények kontra túsmentő akció, kereskedelmi embargó vagy gazdasági szankciók Irán és más arab államok ellen) kezdetei valamelyest az iráni forradalom időszakára vezethetők vissza. Némileg ezt támasztja alá *Ablaka Gergely* állítása is, aki tanulmányában az iráni terrorizmusra adott amerikai és európai válaszokat vette szemügyre.[35] Ablaka szerint az 1979-es akció óta rögzült az amerikai gondolkodásban, hogy Irán a terrorizmust politikai eszközként használja. Az Egyesült Államok mint a világ egyik szuperhatalma, nyilvánvalóan arra törekedett, hogy hatékony választ adjon az érdekeltségeit ért fiaskókra, ezért minden kapcsolatot megszakított az Iráni Iszlám Köztársasággal. Ennek a politikának köszönhetően az USA Khomeini ajatollah haláláig tudatos, elszigetelő politikát folytatott Iránnal szemben.[36] Az Egyesült Államok az iráni akciót nyilvánvalóan nem hagyhatta válasz nélkül. Egyes források szerint a Palesztin Felszabadító Szervezet javaslatára nőket és gyermekeket engedtek szabadon, valamint a háttérben zajlottak az egyeztetések a helyzet megoldását illetően, melyben szerepet vállalt a teheráni diplomáciai testület is. Az amerikaiak és a diplomáciai erőfeszítésekkel őket támogató államok nagyköveteiről a külügy szerint az iráni vezetők igen sarkos álláspontot fogalmaztak meg: „*Az ilyen nagykövetek becsukhatják a nagykövetséget és mehetnek haza.*”[37] Ennek oka az volt, hogy az irániak az Egyesült Államokkal együttműködő bármelyik külképviseletet kémközpontnak és ebből következően ellenségként értelmezték.

A diplomáciai eszközök sikertelenségét látva, *Jimmy Carter*[38] amerikai elnök katonai mentőakciót rendelt a túszo kiszabadítására, ami azonban kudarccal végződött, mivel az odaküldött helikopterek meghibásodtak. Érdekességként említhető, hogy az amerikai nagykövetség elfoglalása még a magyar közvéleménykutatásokban is visszhangra talált. A kudarccal végződött amerikai túsmentő akciót követően a Tömegkommunikációs Kutatóközpont Ifjúságkutató Csoportja a budapesti fiatalok véleményét kérte ki.[39] A diplomáciai és titkosszolgálati tárgyalásokat követően a még fogvatartott túszoikat 1981. január 20-án engedték el. Az iráni lépésben feltételezhetően szerepe volt annak is, hogy a túsügy elhúzódása ártott Khomeini belső és arab világbeli népszerűségének és tekintélyének.

A túsdrámát követő hónapok (is) az iráni vezetés kül- és belpolitikai mozgásterének kiszélesítéséről szóltak. A teheráni magyar nagykövetség az amerikai–iráni kapcsolatok elemzése során azzal számolt, hogy Khomeini Amerika-ellenessége fennmarad. Ezt valójában arra alapozták, hogy a „tömeghangulati” ütőkártyát egy-egy kiéleződő konfliktus során messzemenően ki lehet használni az USA ellenében, ami egyben biztosítja az új rendszer belső stabilitását. Az ajatollah egészségi állapotának ingadozása miatt azonban fenntartották annak lehetőségét is, hogy Khomeini egyre kevésbé lesz képes a belső ellenzékével szemben akarátát érvényesíteni. Az iráni külpolitika esetleges irányait mérlegelve valójában a Külügyminisztérium is nehezen tudott forgatókönyvet felvázolni a jövőt illetően. **(Lásd az 5. számú dokumentumot!)**

Az amerikai–iráni kapcsolatok vizsgálatokor nem mehetünk el szó nélkül a Közel-Kelet kincseinek számító kőolaj kérdése és annak igen bonyolult nemzetközi gazdasági-kereskedelmi szerepének érzékeltetése mellett, jóllehet ennek részletes bemutatására itt aligha vállalkozhatunk. Kétszámított azonban, hogy a térség országaiban számos nyugati érdekeltség telepedett meg, melyek nyilvánvaló célja országaik sokszor kielégíthetetlen energiaigényének biztosítása volt. Irán szerepe az olajkereskedelemben a sah uralkodása alatt pedig igen megnőtt, 1953-tól számos konzorcium létesült az itt kitermelt kőolaj értékesítésére.[40] Az 1970-es években a befolyt olajjövédelmet tekintve az Öböl-menti országok között Szaúd-Arábia után Irán volt az, amely a legtöbb bevételt könyvelhette el, ahogy azt az alábbi táblázat is szemlélteti.[41]

Ország	1973	1974	1980
Abu Dhabi	1 200	4 300	6 600
Irak	1 900	6 000	10 600
Irán	5 600	22 000	25 400

Katar	600	1 600	2 200
Kuvait	2 800	8 000	8 500
Szaúd-Arábia	7 200	29 000	42 900
Öböl összesen:	19 300	70 900	96 100

A külügyi forrásokból világos képet kaphatunk az iráni vezetésnek a nemzetközi olajkereskedelemmel kapcsolatos álláspontjáról. Az iszlám forradalmat követően az új iráni kormány lényegében azonnal nekilátott a korábbi Amerika-barát olajpolitika felülvizsgálásának. Az iráni álláspont ugyanis az volt, hogy az igen magas bevétel ellenére az olajkereskedelemből származó hasznot javarészt az Egyesült Államok főlőzte le. Mindezt azzal indokolták, hogy az olajeladások elsősorban amerikai tulajdonú monopóliumokon keresztül történtek. Az ezzel kapcsolatos iráni stratégia egyértelműen az volt, hogy az Egyesült Államok érdekeltségeit visszaszorítsák annak érdekében, hogy a nemzetközi olajpolitika „haszonélvezője” ne Amerika legyen. **(Lásd a 6. számú dokumentumot!)**

Ezzel kapcsolatban érdemes megfigyelni a magyar külügy álláspontját, amelyben egy amerikai publicista, *James Reston*[42] állításait cáfolták. A dokumentumban előtérbe kerül a Perzsa-öböl mint az egyik legfontosabb vízi kereskedelmi útvonal szerepe és a szovjet érdekek védelme, miszerint az útvonalat valójában nem is a Szovjetunió, hanem az Egyesült Államok és szövetségesei használják. A Perzsa-öböl és azon túl a forrásban nem említett Hormuzi-szoros[43] a kőolaj-kereskedelem szempontjából napjainkban is a világ legfontosabb pontja. Stratégiai, gazdasági jelentősége, valamint a regionális vetélkedésben betöltött szerepe miatt az érdeklődés homlokterében áll, szabad hajózhatósága valójában Irántól függ. Ahogy biztonságpolitikai elemzések erre rámutattak, a tengerszoros nemcsak a közel-keleti hatalmi viszonyok és a befolyási övezet kiépítésében játszik szerepet, hanem a nemzetközi közösségre (és kereskedelemre) nézve is fontos külpolitikai eszköz. A szoros esetleges lezárása vagy a kereskedelem korlátozása ugyanis jelentős zsarolási potenciál a napjainkban (is) szankciók sújtotta Irán számára különböző engedmények kikényszerítésére – különösen az Egyesült Államok irányába.[44] A tengerszorosot érintő, statisztikai adatokkal alátámasztott gazdasági érvek ellenére a fent említett forrásban némileg hangsúlyosabbnak tűnik a párt külügyi elemzőjének azon véleménye, amely nyíltan utal a térségbeli amerikai-szovjet erőegyensúlyra: „*Nem valószínű, hogy bármely független politikát folytató iráni vezetés „természetes érdekének” tekintené azt, hogy Irán újra a térség csendőre legyen, hogy újra a legnagyobb szovjetellenes támaszpont veszélyes szerepét játssza.*” **(Lásd a 8. számú dokumentumot!)**

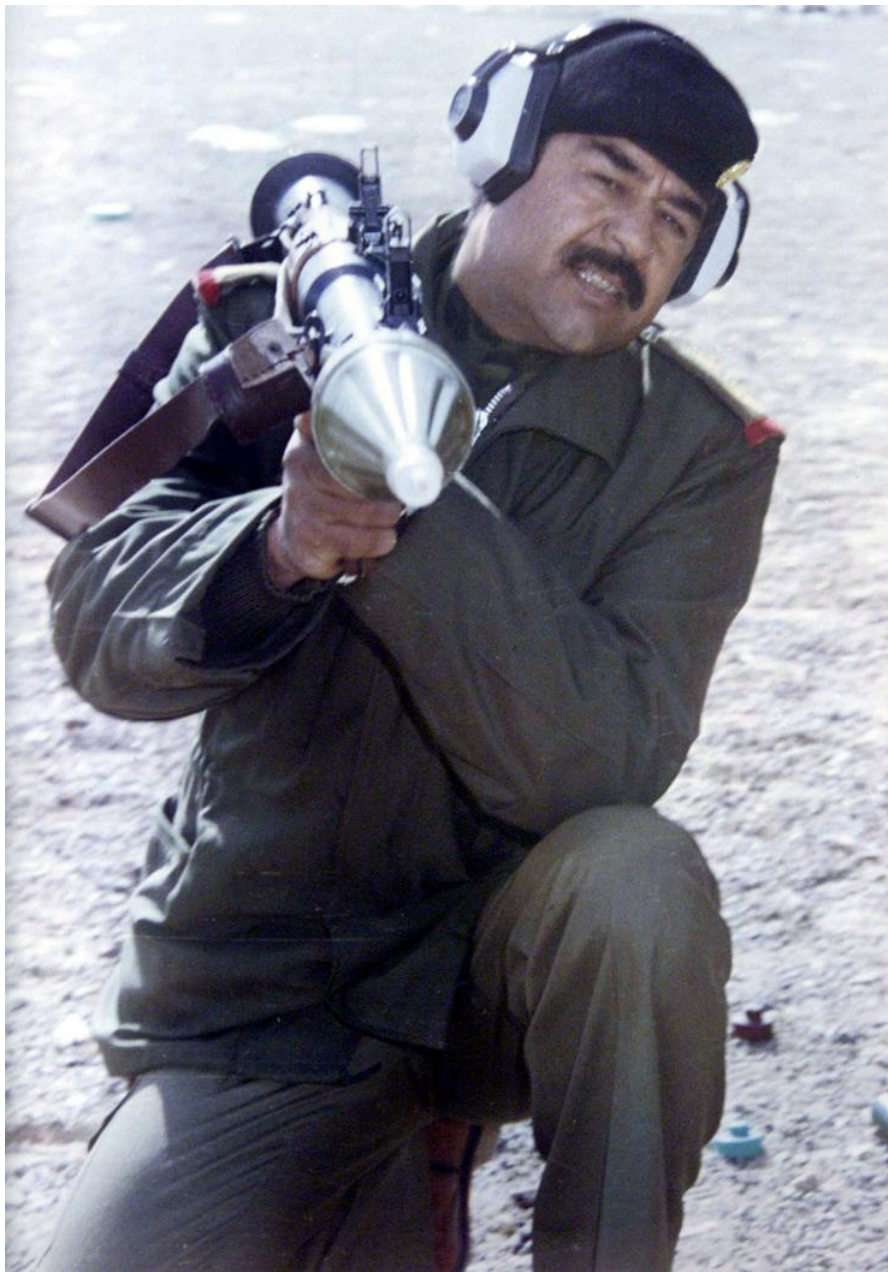
Köztudott volt ugyanis, hogy Reza Pahlavi sah uralkodása alatt az iráni-szovjet határon amerikai támogatással megfigyelőberendezéseket állítottak fel, melyek nyilvánvalóan a Szovjetunió ellen irányultak.

Az amerikaiak iráni fegyverszállítási botránya

Az amerikai-iráni kapcsolatok erőteljes hullámváltására a magyar külügyi jelentésekben számos utalást találhatunk. Mindazonáltal az 1980-as években kétségkívül megfigyelhető bizonyos mértékű közeledés. Mindezt azonban csakis az 1980. szeptember 22-én kitört iraki-iráni háború[45] összefüggéseiben lehet megérteni. A külügyminisztérium rejtjeltávirata szerint több „jel” is arra mutatott, hogy Irán és az Egyesült Államok között párbeszéd kezdődött; e jelek közé tartozott *Akbar Hászemi Rafszandzsani*,[46] Khomeini bizalmasának több nyilatkozata is. Ezekben állítólag arra tett utalást – pontos helyét és időpontját a külügyminisztériumi forrás nem jelölte meg –, hogy az iszlám politika megértése az amerikaiakat lényegében elvezetheti a két ország kapcsolatainak rendezéséhez. Az irániak feltétele az volt, hogy az Egyesült Államok ne támogassa az iraki Baath-rendszert, de segítse hozzá az iráni kormányt az USA-ba kicsempészett császári értékek feltáráshoz, továbbá szállítsa le azokat a fegyvereket és alkatrészeket, amelyeket még a korábbi rendszer lekött, és amelyek jó részét már kifizették. Tekintettel az akkor már több mint két éve dúló iraki-iráni háborúra, a kapcsolatok normalizálódása az irániak számára is igen sürgetőnek bizonyulhatott. A két ország közeledésének folyamatát a külügyminisztérium is „*nagyon figyelemreméltónak*” minősítette, majd hozzátette, hogy Irán ebben a folyamatban azt is sugallta, miszerint az USA bírja mérsékelte Öböl-beli arab szövetségeseit, hogy döntően csökkentsék az iraki rezsimnek nyújtott támogatásukat. **(Lásd a 10. és 11. számú dokumentumot!)**

A forrásokban különösen fontosnak tekinthetjük Iránnak a „rendszerváltást” megelőzően rendelt fegyverek leszállítására vonatkozó feltételeit, hiszen a fegyver az irakiak ellen zajló háborúban létszükséglet volt. Ezenkívül nem mehetünk el szó nélkül az amerikaiak közel-keleti „közvetítő” szerepének hangsúlyozása mellett sem. Mindez az amerikai együttműködési stratégia részét képezte anélkül, hogy térségbeli katonai jelenlétük csökkent volna. A Perzsa-öböl térségében ekkor közel 12 ezer amerikai katona állomásozott. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyar külügyi források az Egyesült Államok közel-keleti politikája kapcsán már 1986-ban felhívták a figyelmet arra, hogy Amerika kimerítette gazdasági és diplomáciai téren a szankcionálási lehetőségeket. Hozzá tették, hogy amerikai részről egy esetleges katonai beavatkozás pedig – minden valószínűség szerint napjainkban is – beláthatatlan következményekhez vezetne a térségben. **(Lásd a 12. és 13. számú dokumentumot!)**

Az itt közölt forrásokból kitűnik, hogy a halmozottan megterhelt bilaterális és regionális politika ellenére (és mellett) a térségre igen élénk amerikai és nyugat-európai (például francia érdekeltségű) fegyverkereskedelem volt jellemző. A nemzetközi közvélemény értetlenségét kiváltó botránynak kétségkívül az iráni-amerikai fegyverszállítási ügyet tekinthetjük, amely tekintettel a két ország fagyos viszonyára, első olvasatra korántsem volt érthető. Különös módon a külügyminisztérium iratai között mindössze három rejtjeltáviratot sikerült fellelni, amely az ügygel foglalkozik. Mindezen túl az is említésre méltó, hogy jöllehet a táviratok Washingtonból 1986. december 16-án és december 19-én a délutáni és kora esti órákban érkeztek, a titkosan kezelt iratokat csak 1987. február 11-én iktatták. Hozzá kell tennünk, hogy az ügygel kapcsolatban keletkezett legfontosabb dokumentumok ma már bárki számára elektronikusan elérhetők.[47] A botrány híre 1986-ban robbant, amikor az Al-Shiraa libanoni újság először számolt be az Egyesült Államok és az Irán közötti fegyverkereskedelemről. Egyes források szerint *Robert McFarlane*[48] állította azt, hogy az Iránnal folytatott fegyverkereskedelem nemcsak a közben túsul ejtett amerikaiak szabadon bocsátását biztosítja, hanem segítséget is nyújt az Egyesült Államoknak a Libanonnal fennálló kapcsolat javításában. Ezenkívül a fegyverüzletből befolyt összegekből az amerikai kormányzat a nicaraguai kontrákat[49] támogatta. A botrány kirobbanásáig az amerikaiak 1500 darab rakétát adtak el Iránnak, megközelítően 30 millió dollárért. Az üzletet valójában sikeresnek tekintették, ugyanis hét, Libanonban fogvatartott amerikai túszt elengedtek. Jóllehet *Ronald Reagan* amerikai elnök kezdetben tagadta, hogy az USA az Irán által támogatott terroristacsoporttal kötött üzletet, egy héttel később kénytelen volt visszavonni nyilatkozatát. Az ügyben indult vizsgálat során kiderült, hogy az Irán által a fegyverekért fizetett 30 millió dollárból 18 millió dollárt nem számoltak el, a hiányzó összeg pedig a nicaraguai ellenzékét képviselő kontrákhöz vándorolt. **[50] (Lásd a 14., 15. és 16. számú dokumentumot!)**

Szaddám Huszein egy gránátvetővel az irak–iráni háborúban

Minden bizonnyal a fegyverüzlet nyertese Irán (és az általa támogatott terroristacsoport) volt, aki a frissen szerzett rakétákat az irak–iráni háborúban vegyifegyvereket is bevető Szaddám Husszein^[51] ellen fordíthatta. A fegyverüzlet voltaképpen a közel-keleti zavaros politikai játszmák és a kétoldalú (titkos) alkuk világába is betekintést enged. Nem utolsósorban következtetést vonhatunk le arra vonatkozóan, hogy az egyes országok által hirdetett eszméket – legyen az demokrácia vagy az iszlám érdekek képviselője – miként írják felül a nemzeti és nagyhatalmi érdekek.

Mindent összevetve elmondható, hogy „az ellenszerves yankee alakjának eltűnése”^[52] Iránból kezdetben tényleg azzal a következménnyel járt, hogy csökkent a tömegek Amerika-ellenes hangulatának intenzitása, mindez azonban csak egy rövid időszakra mondható el. Az Egyesült Államok arrogáns közel-keleti politikája, beleértve a terrorizmus elleni harc jogán iráni és más arab katonai vezetők (a Nyugat szemében valójában terroristák) kiiktatását, minden bizonnyal továbbra is hozzájárul a térségbeli feszültség eszkalálódásához és az Amerika-ellenesség erősödéséhez. Teherán pedig az iráni iszlám forradalom óta ezt az ütőkártyát – kiegészítve a Hormuzi-szoros lezárásával való fenyegetéssel – messzemenően ki is használta. Az Egyesült Államok térségbeli katonai akcióit az elmúlt évtizedekben és napjainkban is nyilvánvalóan figyelmeztetésnek szánta. Amerika sosem titkolta, hogy az „állami terrorizmust” támogató országokkal szemben alkalmazott diplomáciai és gazdasági szankciók sikertelensége esetén, ha kell, egyedül is kész katonai megtorlásra. A két ország közötti viszony pedig azóta is igen feszült. Irán az 1983-as bejrúti amerikai nagykövetség elleni bombatámadás, majd az amerikai tengerészeti erők szálláshelyei ellen elkövetett öngyilkos merényleteket követően került fel az USA külügyminisztériumának „terrorizmust támogató országok” listájára, amelyről azóta sem távolították el.^[53] Félő azonban, hogy a két fél ahelyett, hogy vitás ügyeivel tárgyalásztalhoz ülne és azokat nem katonai eszközökkel oldaná meg, a sokat említett Amerika-ellenes érzület és a sokszor kiszámíthatatlan helyen lecsapó iráni fenyegetés csak erősödni fog. Mindez pedig – ahogyan 1979-ben történt – nemcsak az iráni tömeghangulatban, hanem az Egyesült Államokkal szembenálló arab országokban és a feltörekvő új terroristavezetőkben is testet ölthet.

Dokumentumok

1.

A teheráni magyar nagykövetség jelentése az iráni–amerikai kapcsolatok alakulásáról Puja Frigyes^[54] külügyminiszter részére

Teherán, 1979. március 13.

Embassy of Hungarian People's Republic

SZIGORÚAN TITKOS!

Tehran

Teherán, 1979. március 13.

30/79/SzT.

Tárgy: Irán és az Egyesült Államok

Előadó: Varga László

Gépelte: Balárdiné Nuszka

I.

Az Egyesült Államok adminisztrációja[55] 1978 második felére túljutott azon a felismerésen, hogy az amerikai érdekek védelme Iránban továbbra már nem biztosítható a sah személyén keresztül. Washington számára akkor már az jelentette a problémát, hogy milyen megfelelő alternatívát találjon a hatalmához görcsösen ragaszkodó császárral szemben. A jobboldali katonai puccs lehetőségét a Fehér Ház az utolsó pillanatig elvetette, bár ehhez megtalálhatta volna a megfelelő személyeket és eszközöket. Ennek oka elsősorban – vagy talán kizárólag – az volt, hogy amennyiben Amerika maga távolítja el egyik legrégebb és leghűségesebb szövetségését, úgy az egy beláthatatlan következményekkel járó bizalmatlansági hullámot indított volna meg Washington egész szövetségi rendszerében. Ezt látszik eléggé nyíltan bizonyítani Huyser tábornok – a NATO[56] helyettes parancsnoka januári, meglehetősen hosszúra nyúlt iráni látogatása.

Huyser kifejezetten azzal a céllal jött Teheránba, hogy a hadsereg vezetőit lebeszélje egy katonai puccsról, noha az akkor még sikeres lehetett volna és Iránban egy katonai junta csak Amerikai-barát politikát folytatott volna. Huyser missziójának elhúzódása arra mutat, hogy nem lehetett könnyű dolga az iráni tábornokokkal, Washington viszont a végsőig el akarta kerülni ezt a megoldást.

Bizalmas értesülések szerint volt ugyan az USA-nak is egy puccs-terve, de azt csak a Bakhtiár-kormány végső bukása esetén szándékozott elindítani. Ennek megkísérlésére azért nem kerülhetett sor, mert a Khomeini hatalomra juttató és Bakhtiárt végül megdöntő tömegmozdulást csak olyan véráldozatok árán lehetett volna elfojtani, amire a nemzetközi közvélemény várható reakciója miatt sem Washington, sem az iráni tábornokok nem vállalkoztak.

A törekvések ezért arra irányultak, hogy a császár maradjon az ország szimbolikus uralkodója, a hatalmat pedig ténylegesen adja át egy polgári kormánynak, amely részben valódi, részben látszólagos demokratikus intézkedésekkel képes a tömegeket lecsendesíteni és ugyanakkor a rendszer lényegét – közte Amerika melletti elköltségettségét – átmenteni. Ezek a kísérletek azonban a császár macacsságán és saját destinációjába[57] vetett megszállottságán elbuktak.

II.

1978 decemberére világhosszúvá vált Washington számára, hogy a császári rendszer valamilyen formában történő átmentése és az amerikai érdekek iráni védelme együttesen nem oldható meg. Ebben az időben a tüntetők jelszavai közül legalább annyi szolt az USA ellen, mint a császár ellen. Amerika ekkor az érdekei védelmének hangoztatásáról és a fenyegetésekről áttért az érdekek csendes átmentésének a taktikájára. Miközben Washington nem tagadta meg a sahot, nyíltan támogatásáról biztosította annak utolsó miniszterelnökét, Shahpour Bakhtiárt. Ugyanakkor elrendelte az Iránban dolgozó 40–45.000 főre becsült amerikai tanácsadó és szakértő gárda gyors és teljes kivonását. Az amerikai személyzet ilyen mértékű és ütemű kivonását a biztonsági helyzet nem tette indokolttá. Az amerikai állampolgárok nem voltak lényegesen nagyobb veszélyben, mikor szinte mindnaposak voltak az ellenük elkövetett, jól szervezett terrorakciók.

Az egyszerű iráni számára nem a Coca Cola vagy a gép, melyen dolgozott, testesítette meg az amerikai imperializmust, hanem az őt nyíltan lebecsülő és nála sokkalta jobb körülmények között élő amerikai. Így az ellenszenves yankee alakjának eltűnése az iráni munkahelyekről, utcákról, üzletekből azzal a jól kalkulált következménnyel járt, hogy jelentősen csökkent a tömegek Amerika-ellenes hangulatának intenzitása és személyes töltete.

Ugyanakkor a fent vázolt látszattal szemben Washington magatartásának abban van jelentősége, hogy mindaddig egyetlen amerikai érdekeltséget sem számoltak fel véglegesen Iránban, sőt, ilyen irányú törekvés sem jutott kifejezésre. (Egyedül a Bell Helicopter társaság iráni részlegét zárták be, de ennek végleges értékelésével várni kell, mert Iránnak földrajzi adottságai miatt békés célból is szüksége van helikopterekre.) Még a fegyverzetből is csak a legtitkosabbakat, és azért az irániak számára ügyis kezelhetetleneket mentették ki az országból. Huyser tábornok a korábbiakban vázolt politikai feladatán kívül katonai feladata volt, hogy biztonságba helyezze, azaz Iránból kimentse azt a fejlett amerikai haditechnikát, amelynek idegen kezekbe kerülése súlyosan veszélyeztette volna az USA érdekeit, és amelyeket addig is kizárólag amerikai személyzet kezelte. Ezzel az USA fenntartotta magának azt a lehetőséget, hogy a kedélyek lecsillapodása után csendben visszazivárogon, sok esetben majd a mindenkor iráni kormány kérésére.

III.

Az amerikai politika figyelemreméltó jelensége az új rendszerrel szembeni magatartása. Ez ideig hivatalos amerikai szerv vagy személy részéről nem érte bírálat sem a Khomeini vezette amerikai antiimperialista mozgalom, sem Bazarán miniszterelnök átmeneti kormányát. Eltekintettek a tiltakozástól a teheráni nagykövetségüket ért támadás miatt, sőt, mintha mi sem történt volna, Washington aznap ismerte el hivatalosan Mehdi Bazargán átmeneti kormányát, és nem reagálnak azokra az iráni cikkekre vagy nyilatkozatokra, melyek bírálják, leleplezik Washington korábbi szerepét.

Diplomáciai források szerint a teheráni amerikai nagykövetség munkatársai még a Khomeini mozgalom győzelme előtt kapcsolatot kerestek és találtak a visszatért ajatollah környezetével. Nagy a valószínűsége, hogy egyes amerikai körök még Párizsban érintkezésbe léptek az ajatollahal, de legalábbis közvetlen tanácsadó körének egyes tagjaival. Még azok a feltételezések sem nélkülöznek minden valószínűséget, hogy Nassiri tábornok kivégzésével nem a népharag miatt kellett sietni, hanem azért, mert a SAVAK volt főnöke rendelkezett kompromittáló adatokkal egyes új vezetők amerikai kapcsolatairól.

Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az átmeneti kormány személyi összetétele a Nemzeti Frontra épül, melynek politikai arculata Mossadeq[58] óta nem változott, és bár társadalmilag sokkal haladóbb, mint a megdöntött császáré, lényegében mégis pro-amerikai, antikommunista politika. Érthető tehát – és nem is esélytelen – Washingtonnak az a taktikája, hogy igyekszik maga mögött minél szélesebbre nyitott kaput hagyni, hogy azáltal megkönnyítse visszatérését, bár tudatában van annak, hogy régi befolyását teljes egészében már nem tudja többé helyreállítani.

IV.

A fentiek ellenére kétségtelen, hogy stratégiai téren az USA jelentős csapást szenvedett el az iráni fordulattal. Megszűntek Iránban működni a Szovjetunió határterületeit ellenőrző elektronikus megfigyelő állomások, amelyek teljes értékű pótlása más technikai megoldással vagy földrajzilag más fekvésből ma még nem oldható meg. Az amerikai fegyveripar jelentős megrendelésektől fog elesni még akkor is, ha a fegyvervásárlások csökkentéséről elhangzott nyilatkozatok nem teljesen őszinték, mivel Irán a leromlott gazdaságával képtelen lenne azokat finanszírozni. Ez egyúttal azt is jelenteni, hogy Irán, ha akarná, sem tudná betölteni a Perzsa-öböl csendőrének szerepét, ahogy azt a korábbiakban tette. Ezek a változások nehezen visszafordíthatók és még akkor is igen jelentős nyereséget jelent a szocialista közösség számára, ha idővel tumpul Amerika- és imperializmus-ellenes élük.

Dr. Mikó József[59]

nagykövet

A Külügyminisztérium X. Területi Főosztályának feljegyzése az iráni–amerikai kapcsolatokról

Budapest, 1979. november 20.

X. Területi Főosztály

002360/1/1979.

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 7 példányban

Kapja: Puja elvtárs

Rácz Pál elvtárs

Nagy János elvtárs

Házi elvtárs

Szűcsné elvtársnő

X. Területi Fő[osztály]

Teherán

F e l j e g y z é s

Tárgy: Irán és az USA közötti viszony alakulása

Iránban az USA-ellenesség újabb és nagyméretű kibontakozásának főbb okai:

I.

1./ Belpolitikai téren

Iránban a belpolitikai helyzet rendkívül feszült. Az új alkotmány kidolgozása, szavazásra bocsátása, parlament, államfő választása, a kormány megalakítása, az ipari termelés – az olaj kivételével – minimumra csökkenése, [a] munkanélküliek számának rohamos növekedése az iráni tömegeket, a különböző politikai erőket rendkívüli mértékben megosztotta. [A] politikai és gazdasági válság hatására Khomeini tömegei is fokozatosan csatlódtak, Khomeini befolyása csökkenő tendenciát mutatott. Tekintettel, hogy december 2-ára kitűzték az Alkotmány feletti szavazást, Khomeininek és a vallási vezetőknek szüksége volt olyan akcióra, amely ismét nagyméretű politikai mozgalmat indíthat el és Khomeini tekintélyét elsősorban a vallási tömegek között tovább erősítheti. Khomeini erre a legjobb lehetőséget az újabb, minden eddigénél nagyobb méretű USA-ellenes kampányban látta. Khomeini céljának, illetve akciójának szubjektív és objektív okai voltak.

- Khomeini mérhetetlenül gyűlöli a volt császárt, ezért megingathatatlan abban a szándékában, hogy a volt császárt bíróság elé állíttassa és a császár által külföldre vitt értékeket visszaszerezze.
- Objektív tény viszont, hogy az USA fokozatosan készült Khomeini és a vallási vezetők háttérbe szorítására és alkalmas időben hatalmuk megdöntésére. Követségünk birtokában is vannak olyan dokumentummásolatok, amelyek arra utalnak, hogy az USA Teheránban iráni személyeket szervezett be a jelenlegi rezsimmel szemben. Ezek a dokumentumok az USA nagykövetség[ének] elfoglalásakor kerültek az irániak kezébe.

Az USA terve Khomeini tudomására jutott.

2./ Külpolitikai téren

Bazargan volt burzsoá politikai beállítottságú kormánya szervezeten készült az USA-val és más tőkés államokkal a kapcsolatok újbóli kiszélesítésére, csak másodsorban a szomszédos és a fejlődő, utolsósorban pedig a szocialista országokkal. Algériában Bazargan és Yazdi megbeszélése Brzezinsikkal[60] is ebben a gondolatkörben mozgott és az USA számára reményeket keltett. Algériai és PFSZ-személyiségeken[61] keresztül Khomeini erről tudomást szerzett. Bazargán és Yazdi[62] viszont nem a valóságnak megfelelően tájékoztatta a tárgyalásokról Khomeinit.

Khomeini mind bel-, mind külpolitikai téren nehéz helyzetbe került, melyből a kiutat nyílt és radikális USA-ellenes fellépésében, az iráni tömegek Amerikai-ellenes mozgósításában látta és jelölte meg. Ahhoz viszont, hogy a tömegeket permanensen aktivizálni tudja, rendkívül radikális és szokatlan lépésre kellett vállalkoznia. Ez a lépés az USA nagykövetségének november 4-én történt elfoglalása és az amerikai követségi dolgozók fogva tartása volt. Ezzel a lépéssel nemcsak a fenti célt kívánta elérni, hanem a polgári-burzsoá ellenzéki erőket még jobban megosztani, háttérbe szorítani, a Bazargan-kormányt pedig azonnali hatállyal megbuktatni és olyan új helyzetet teremteni, melyben a vallási vezetők helyzete, szerepe ugrásszerűen megnő.

II.

Khomeini és a vallási vezetők akciói

1./ November 4-én mintegy 500 diák az USA nagykövetségét elfoglalta. Hivatalos iráni álláspont szerint Khomeini és az akkori Bazargan-kormány az előkészületekről és az akcióról nem tudott. Mivel az akció a nép akaratát fejezte ki, Khomeini a diákokat támogatta a helyzet tartóztatásában és a megfogalmazott követeléseikben. Információim szerint Khomeini környezete és minden valószínűség szerint maga Khomeini is tudott az akció előkészítéséről. A követséget megszállók nemcsak diákok voltak, hanem volt katonák és civil ruhát viselő papok. Olyan információkkal is rendelkezem, hogy ezen személyek közül egyesek szoros kapcsolatot tartanak a PFSZ teheráni szervezetével.

2./ Irán jelenlegi vezetői pontosan tudják, hogy a nagykövetség elfoglalása és a személyek fogva tartása a nemzetközi jog és a tradicionális diplomáciai kapcsolatok megsértése. Iráni vezetők álláspontja, hogy a követség elfoglalása következménye és nem oka a két ország közötti viszony romlásának. A folyamatot az USA indította el a volt császár befogadásával, aki bűnös a nemzet ellen elkövetett és a nemzetközi közvélemény előtt is ismert súlyos bűnökben, a nagykövetség kémközponttá változtatásában. Iráni vezetők követelése, hogy az USA adja ki a volt császárt, utána nemzetközi bíróság elé kell állítani és a külföldre vitt iráni értékeket pedig vissza kell juttatni. Ha ezt az USA vezetői nem segítik elő, a tűszok egy részét kémkedés vádjával bíróság elé fogják állítani. Az ügyben bármilyen lépés és intézkedés megtétele csak a kétoldalú érdekek és szempontok alapján lehetséges, aki nem ezt teszi, az az iráni nép akaratával és érdekeivel kerül

szembe. Khomeini a PFSZ javaslatára is a túsok egy részét – nőket és négerket – szabadon engedi, ezzel befolyásolni akarja azokat a kormányokat, amelyek egyoldalúan az USA mellé álltak és nem utolsósorban a harmadik világ országainak kormányait, amelyek eddig – ezek száma jelentős – nem tanúsítottak egyértelmű USA melletti álláspontot.

3./ Iráni vezetők az ügyet BT-vitával[63] nemzetközi síkra akarják terelni. Céljuk időt nyerni és esetleg fórumot kapni olyan szempontok és tények ismertetésére, amelyek az USA vezetőinek nehézséget jelenthetnek. Ezzel céljuk az is, hogy az iráni vezetők ne szenvedjenek egyoldalú és jelentős presztízsvesztést. Véleményük, hogy a BT soros elnöke a közelmúltban közzétett nyilatkozattal – egyoldalúan ugyan – az ügyet már nemzetközivé tette.

4./ Az iráni különböző politikai erők, de a vallási vezetők sem teljesen egységesek a kialakult helyzet, valamint az esetleges megoldás lehetőségeinek megítélésében.

III.

[Az] USA vezetőinek intézkedései

1./ A kialakult helyzet megoldását a kétoldalú kapcsolatok keretei közül szintén ki akarják emelni és e célból a különböző kormányok támogatását megnyerni. Elsősorban a Teheránba akkreditált nagykövetség demonstratív és politikai jellegű fellépéseivel akarnak közvetlen nyomást gyakorolni Khomeini ajatollahra.

2./ Az USA teheráni akciója érdekében Teheránban elsősorban olyan országok követeire és követségeire támaszkodik, mint például Új-Zéland, Ausztrália, Írország, amelyek mini-követségekkel és egy-két fővel vannak jelen Iránban. Amennyiben a kezdeményezett akciók során az iráni tömegek részéről ezeket a követségeket támadás érné, annak hatása és eredménye nem lehet olyan súlyos, mint a nagyobb követségek esetében lenne. Ezen akcióval szemben az iráni vezetők álláspontja, hogy azok a követek, akik egyoldalúan és leszűkítetten csak az amerikai nagykövetség elfoglalása és a túsok ügyében lépnek fel az amerikai érdekek és szempontok alapján, azok nem tisztelik az iráni nép akaratát és nincsenek tekintettel az iráni nép ellen az amerikai segítséggel a volt császár által elkövetett bűnökre. Az ilyen nagykövetség becsukhatják a nagykövetséget és mehetnek haza.

3./ Az USA a teheráni DT[64] egységes vagy legalábbis többségi fellépését szeretné elérni az iráni vezetőkkel szemben. Ezért a DT doyenje[65] eljárását – amely lényegében amerikai felkérésre történt – nem tartja elégségesnek és hatásosnak.

4./ A regionális követi megbeszélések eddig nem vezettek eredményre, a DT doyenje nem vállalta a nagyköveti értekezlet összehívását, mivel a tradicionális gyakorlatnak megfelelően az ügyben november 10-én az iráni kormánynál eredményesen járt el.

5./ November 18-án (vasárnap) a nyugati követek újabb akcióit indították a plenáris követi értekezlet összehívására. Az elmúlt 10 nap alatt azonban a követek jelentős része óvatossá lett és már annyian sem támogatják az akciókat, mint korábban. Ezért az USA vezetői az amerikai követek útján igyekeznek nyomást gyakorolni azokra a kormányokra, amelyek követei ingadoznak vagy ellenzik az értekezlet összehívását.

IV.

[A] teheráni szocialista követek eddigi magatartása

A szocialista nagykövetség egyetértettek abban, hogy:

1./ Egységesen támogatják a DT doyenjét és vele szorosan együttműködnek.

2./ Különösen abban támogatják a doyen, hogy a követek plenáris ülésére lehetőleg ne kerüljön sor.

3./ Amennyiben a doyen nélkül amerikai kezdeményezésre ilyen értekezletre mégis sor kerülne, azon a szocialista követek nem vesznek részt (szovjet nagykövetség elvtárs javaslata volt).

4./ Az USA nagykövetségének elfoglalása és a túsok ügyében elsősorban az emberességi szempontokat és az idő múlásának jelentőségét hangsúlyozzák. Ezért járt el sürgősen és eredményesen a doyen a kormánynál, ugyancsak erre alapozva fő törekvésük minél hosszabb ideig – amennyiben ez lehetséges – távol maradni az USA teheráni külön akciójától.

A román nagykövetség is szorosan együttműködött a többi szocialista nagykövetséggel.

V.

Várható fejlemények

Az iráni vallási vezetők, de elsősorban Khomeini lépései és intézkedései eddig is kiszámíthatatlannak és igen sokszor logikátlannak tűnnek voltak. Ezért jelenleg is nehéz a várható fejleményekről nyilatkozni. Jelenlegi helyzet alapján rövidtávon arra lehet számítani, hogy

1./ Khomeini nem fog engedni az összes túsok rövid időn belüli szabadon engedése ügyében. Fenntartja követelését, mint egyetlen megoldási lehetőséget, a volt császár kiadatását Iránnak.

2./ Iráni vezetők mérlegelik az USA iráni gazdasági érdekeltségeinek esetleges államosítását.

3./ Arra is számítani lehet, hogy a helyzet további romlása esetén megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat az USA-val. Ezt Behesti ajatollah[66] már mint esetleges lépést kilátásba helyezte.

Budapest, 1979. november 20.

Mikó

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-j-TÜK-Irán-63-1-002360/1/1979 – Eredeti, gépelt.

Dr. Túri Ferenc feljegyzése Irán budapesti nagykövetének látogatásáról

Budapest, 1979. november 29.

Külügyminisztérium
X. Területi Főosztály

SZIGORÚAN TITKOS!

F e l j e g y z é s

Tárgy: Az iráni nagykövet látogatása

A mai napon kérésére fogadtam Abbas Dowlatshahit, az Iráni Iszlám Köztársaság Budapestre akkreditált nagykövetét, aki az alábbi három kérdést vetette fel:

1./ Bevezetőleg megemlítette, hogy Iránnak számos problémája van az Egyesült Államokkal. Utalt arra, hogy sok milliárd dollárt vittek el az országból, az Egyesült Államok az utóbbi időben fokozza Iránnal szemben a katonai fenyegetést. A nagykövet ezután átadta a nagykövetség 104/4–712. sz. jegyzékét, amelyben „Az Iráni Iszlám Kormány – kifejezve az iráni nép akaratát – felkéri a Magyar Népköztársaságot, járjon közben az USA kormányánál – a civilizált emberiség által tiszteletben tartott általános tradíciók alapján, és fejezze ki az iráni álláspont támogatását, amely a megdöntött sah kiadatására és igazságos bíróság elé állítására irányul.” A jegyzék a bevezetőben kijelenti, hogy az iráni nép eltökélt szándéka, hogy bíróság elé állítja a megdöntött sahot azokért a bűnökért, amelyeket uralkodása alatt a nép ellen elkövetett. Az emberi jóérzés – írják a jegyzékben – megköveteli, hogy a megdöntött sah, aki jelenleg az Amerikai Egyesült Államokban tartózkodik, bíróság előtt feleljen az iráni nép ellen elkövetett szörnyűségeikért és bűnökért, valamint, hogy „megmutassuk a világnak, mi ösztönözte ezeket a bűnökre – elnyomásra és az iráni vagyon fosztogatására – példaként állítva ezt az elnyomott népeknek.”

A jegyzék azt is megemlíti, hogy az amerikai kormány figyelmen kívül hagyta az iráni nép jogát a megdöntött sah feletti ítélezésre és menedéket adott neki az Egyesült Államokban. A nagykövetnek ígéretet tettem, hogy a jegyzéket továbbítom. Emlékeztettem, hogy Házi elvtárs a múlt pénteken álláspontunkat kifejtette a szóban forgó kérdésben és az változatlan: megértjük az iráni nép felháborodását és támogatjuk imperialistaellenes harcát, továbbra is törekszünk az országaink között kialakult jó kapcsolatok ápolására és kapcsolataink fejlesztésére. Ugyanakkor a diplomáciai képviseletek és a diplomaták személyes sérthetlensége mellett vagyunk.

2./ A nagykövet emlékeztetőt nyújtott át arról, hogy az ENSZ Közgyűlés 53. ülészakán Irán jelölteti magát a Biztonsági Tanács nem állandó tagjának. Ehhez kéri kormányunk támogatását. Ígéretet tettem a jegyzék illetékesekhez történő továbbítására.

3./ Visszatérve a nagykövetség 410/7–592. sz[ámú] október 30-i jegyzékére, a nagykövet kérte, hogy bocsássuk rendelkezésére angol nyelven, két példányban az MSZMP és a Hazafias Népfront szervezeti szabályzatát. (Megjegyzés: a jegyzék ez ideig nem jutott el Főosztályunkra.) Közöltem, hogy a témára visszatérünk.

A beszélgetés során elmondta még, hogy Irán a Biztonsági Tanács ülésén nem hajlandó csak a diplomáciai mentesség „megsértéséről” tárgyalni, hanem az iráni–amerikai kapcsolatok kérdéskomplexumát kívánja felvetni. Baniszadr[6Z] megbízott külügyminiszter leváltásával kapcsolatban elmondta, hogy a jelenlegi helyzetben nem várható el, hogy valaki egy személyben foglalkozzon a külügyekkel és emellett gazdasági miniszteri posztokat is ellásson. Ígéretet tett Gotbzadeh[68] új külügyminiszter életrajzi adatainak beszerzésére és hozzánk történő eljuttatására.

Kérdésekre, hogy hogyan látja a válság megoldását – amennyiben az USA nem adja ki a bukott sahot – azt válaszolta, hogy fogalma sincs róla.

A látogatás 30 percig tartott.

Budapest, 1979. november 29.

Az irat jelzete: MNL OL XIX–J–1–j–TÜK–Irán–63–1–005141/1/1979. – Eredeti, gépelt.

4.

A Külügyminisztérium feljegyzése az iráni–amerikai konfliktussal kapcsolatos álláspontjáról

Budapest, 1980. január 25.

Külügyminisztérium
X. Területi Főosztály

SZIGORÚAN TITKOS!

F e l j e g y z é s

A magyar álláspont a diplomáciai képviseletek és azok személyzetével kapcsolatban jól ismert az amerikai fél előtt is. Ismételten megerősítjük, hogy a Magyar Népköztársaság tiszteletben tartja és elvárja az államok szuverenitása, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás, valamint a diplomáciai képviseletek sérthetlensége, a diplomáciai képviselők mentessége elvének betartását. Véleménye szerint ezen elveket minden körülmények között és minden helyzetben érvényesíteni kell. Nem ért egyet a túszedéssel sem, ez elveinkkel ellentétes.

A teheráni Diplomáciai Testület ideiglenes doyenje, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság nagykövete – az amerikai fél prágai kérése nyomán – a Varsói Szerződés Teheránban akkreditált nagykövetének egyetértésével és támogatásával eljár az iráni külügyminiszternél. Információink szerint ez volt az egyetlen konkrét lépés a Diplomáciai Testület részéről. E lépés megtételét számos – köztük sok nyugati, az Egyesült Államokkal szövetségi vagy baráti viszonyt fenntartó ország képviselője ellenezte és külön akcióba kezdett.

Az új akció áttekinthetetlen helyzetet teremtett, a diplomáciai testület megosztottságához vezetett. A Külügyminisztérium vezetése a Teheránban kialakult helyzet jobb áttekintése érdekében jelentéstételre hazarendelte a Magyar Népköztársaság teheráni nagykövétét. A magyar fél újólag megerősíti, hogy ha a teheráni Diplomáciai Testületben teljes egyetértés alakul ki arról, hogy a Diplomáciai Testület doyenje útján forduljanak az iráni külügyminisztériumhoz és a nemzetközi jogi normákra, a humanitárius okokra hivatkozva foglaljanak állást az amerikai diplomáciai személyzet fogva tartásával kapcsolatban, fellépve azok szabadon bocsátásáért, úgy abban részt vesz.

A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma nem fogadja el azt a törekvést, hogy álláspontját eltorzítsák és [a] fogvatartott túsok kiszabadításának akadályozójának tüntessék fel. Véleménye szerint a jelenlegi konfliktus az utóbbi évtizedek amerikai-iráni kétoldalú kapcsolatainak a következménye és azt a két ország képviselői közötti tárgyalások útján, az ENSZ Alapokmánya szellemében, mindennemű erőszak és külső beavatkozás nélkül kell megoldani. Magyarország kis ország, nekünk semmiféle eszköz sincs a kezünkben arra, hogy befolyásoljuk egyik vagy másik fél álláspontját.

A magyar fél a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését szem előtt tartva és azon tevékenykedve kénytelen határozottan elhatárolni magát azoktól a törekvésektől, hogy ezt a rajtuk kívülálló ügyet a magyar-amerikai kapcsolatokkal próbálják összefüggésbe hozni. Az ilyen törekvések a magyar fél véleménye szerint sértik az államok szuverenitásának és egyenlőségének normáit.

A Külügyminisztérium, amikor a magyar álláspontot a diplomáciai képviselők és azok személyzetével kapcsolatban közli, szükségesnek tartja leszögezni, hogy a Magyar Népköztársaság – mint minden szuverén ország – önállóan alakítja politikáját, és e politika nem lehet semmilyen külső bírálat függvénye.

Budapest, 1980. január 25.

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-j-TÜK-Irán-63-10-00765/1980. – Eredeti, gépelt.

5.

A teheráni magyar nagykövetség összefoglalója az iráni külpolitika fő vonásáról Puja Frigyes külügyminiszter részére

Teherán, 1980. február 5.

Embassy of Hungarian People's Republic

Szigorúan titkos!

Tehran

Teherán, 1980. február 5.

33/80.

Tárgy: Iráni tervek az USA ellen

Előadó: Tölli István

I.

A síta vallási vezetés alapkonceptiója a korábban meghirdetett el nem kötelezettségi politika keretén belül alapjaiban nem módosult, továbbra is a „szuperhatalmaktól való egyenlő távolság” elve van érvényben. Az iszlám elvek következetes végig vitele módosítást nem is tesz lehetővé. Ugyanakkor azonban jelentős hangsúlyeltolódás következett be. 1979. november 4-én a teheráni USA-nagykövetség megszállásával előtérbe került a sízizmus imperialista elméletén belül az USA-ellenesség. Az Amerikai Egyesült Államok elleni nyílt fellépés az iszlám köztársaság további megerősödésével összefüggő külső és belső, valamint szubjektív okokra vezethető vissza.

1.) Nemzetközi tényezők: a környező arab országok, de az egész iszlám világ felszabadítására meghirdetett Khomeini-féle mosztazaffin-mozgalom[69] kudarcba fulladt. A környező országokban – Irak, Szaúd-Arábia, Kuvait, Bahrein – megindult síta mozgolódást az érintett kormányok könnyűszerrel leszerelték. Nem vált valóra Khomeini számítása, amely az iráni forradalom példája alapján az egész iszlám világot végig söprő USA-ellenességet tételezett fel. Khomeini arra a következtetésre jutott, hogy az USA a nyugati kultúra terjesztése révén az iszlám reneszánszának legnagyobb akadálya, az ún. amerikai fejlődési modell kikényszerítésével az iszlám világ elsőszámú ellenségévé vált. Khomeini nem akarja elfogadni, hogy az iszlám világon belül – főleg a Perzsa-öböl másik partján – az iszlám bigott tanításával nem összeegyeztethető fejlődési folyamat bontakozik ki.[70]

Az iszlám ideológia vonatkozásában elszenvedett vereségen túlmenően közvetlen politikai akciók is sietették Khomeini USA-ellenes lépéseit. A februári változást követően az iráni külpolitika alapvetően defenzívába szorult, amelyet a térségen belül főleg Irak igyekezett a maga javára kihasználni. Azzal, hogy az USA a bilaterális kapcsolatok erősítésén keresztül igyekezett ellensúlyozni a térségen belül Irán kiesésével elvesztett befolyását, erősödött Khomeiniben a bekerítettség érzése. Irán elszigetelődése az iszlám országok körében – amely megfelel a Nyugat érdekeinek – nem vált teljessé. Az antiimperialista külpolitikai irányvonalat megvalósító országokkal (Algéria, Szíria), valamint a haladó szervezetekkel (PLO)[71] Irán szorosabbra fűzte kapcsolatait. Lényegében véve azokkal az államokkal, amelyek jó viszonyt tartanak fenn a Szovjetunióval. Khomeini felismerte, hogy az USA imperializmus és cionizmus elleni harc[72]ban Irán és a Szovjetunió érdekei más-más megközelítésből ugyan, de objektíve egybeesnek. Ez a találkozási pont még nem nyújt alapot a közös fellépésre, arra viszont elegendő, hogy reálpolitikai megfontolások alapján korrekciós viszony kialakítására törekedjen a Szovjetunióval.

2.) Számos súlyos belpolitikai tényező közül főleg a hatalmi harc kritikus szakasza indította Khomeinit az USA-nagykövetség elleni akcióra. A napi politikai célok (nemzeti egység helyreállítására kísérlet, az alkotmány változtatás nélküli elfogadtatása, nemzetiségiek leszerelése) nem indokolták ilyen nemzetközi kihatásban is súlyos következményekkel járó lépés megtételét. Többről van szó. Az imám[72] – esetleges közeli halálától is tartva – hosszabb távra kívánja megalapozni az iszlám uralmát, hatalma egyik legfontosabb pillére, a tömegtámogatás megőrzése révén. A vallási felfogás alapján az USA elleni küzdelem így forradalmi tettek minőségű.

3.) A fentiekén kívül nem lehet figyelmen kívül hagyni az imám szubjektív töltetű indítékait, a sah rendszerében elszenvedett személyes sérelmek feletti érzést, egyfajta bosszúvágyat sem. Iráni felfogás szerint az USA-nagykövetség elfoglalása, a túsok ejtése a nemzet természetes reakciója, nem lehet hagyományos kritériumok szerint megítélni, és még kevésbé lehet hagyományos eszközökkel leszerelni. Ebből kiindulva Irán csaknem közömbösen fogadta az ország ellen szervezett propagandakampányt, a kilátásba helyezett megtorló intézkedéseket, megkérdőjelezve azok eredményességét. A két ország közötti erőviszony nyilvánvaló különbsége ellenére Khomeini tudatában volt, hogy az USA cselekvési lehetősége a túsok kiszabadítására korlátozott. Irán a katonai beavatkozás lehetőségét elvesztette, de ugyanakkor a tömeghangulat maximális manipulálására kihasználta. Tervbe vették egy 20 millió fős milícia felállítását, a TV-ben a legmodernebb kézfegyverek kezelésére oktadják a lakosságot. Az USA-t tették felelőssé a rendszer gyengeségéből fakadó nehézségekért (ellátás akadozása, áruhiány, nemzetiségi lázongások szítása, stb.).

Az idő múltával azonban Khomeini akciója már nem élvezett egyértelmű támogatást. A Forradalmi Tanács tagjai, valamint a síita főpapok közül néhányan arra az álláspontra jutottak, hogy a túszügy elhúzódása nemzetközi síkon Irán érdekei ellen hat, ezért mielőbb sort kell keríteni egy olyan megoldásra, amely biztosítja a tisztességes visszavonulást, az amerikai diplomaták szabadon bocsájtását. Banisadr és Gotbzadeh manőverei – amelyek mögött egyéni kezdeményezések és az imám ellenes erők húzódtak meg – zátonyra futottak, az akciót végrehajtó és azóta is teljes cselekvési szabadságot élvező „Khomeini vonalát követő diákok” ma még igen hatásos módon védelmezik az imám érdekeit.

A kormány szinten végrehajtott politikai akciókat egyfajta taktikai lépésként is értékelhetjük. Irán egyrészt demonstrálni akarja, hajlandó tárgyalni a túsz-ügy megoldásáról (valójában meg van győződve, hogy a sahot nem fogják kiadni), másrészt nemzetközi síkon próbálja propagandáját érvényesíteni az USA vádaskodások ellensúlyozására. Természetesen Irán nem odázhajta el a végtelenségig a kérdés rendezését. Nem valószínű azonban, hogy rövid időszakon – három-négy héten belül – megoldódik a túszdráma.

II.

Irán nemzetközi kapcsolatrendszerében jelentős változások bekövetkezésével nem számolhatunk, bár bizonyos súlyponti eltolódások megvalósulhatnak elsősorban a vezető tőkés országok vonatkozásában. A világgazdaság objektív tényezői, valamint a sa rendszerétől örökölt függőség és gazdasági struktúra következtében továbbra is kényszerül a vezető tőkés országokkal való együttműködésre. Az iraki vezetés a válsághelyzethez való viszonyulás alapján értékel kétoldalú kapcsolatait. Kharazy külügyminiszter-helyettes magánbeszélgetés keretében kifejtette: „Irán ezekben a válságos napokban tanulja megismerni barátait és ellenségeit. Egyes országok, amelyek barátként viselkedtek korábban, a BT-ben való szavazáskor leleplezték igazi arcukat, megmutatták, hogy valójában az iráni forradalom ellenségei.”

Irán elsősorban a muzulmán országok reagálásában csalódott. Algéria, Líbia, Szíria és a PLO kivételével nem adták meg a várt segítséget. Konkrét eredményt jelentett a régóta vajdó iráni-líbiai diplomáciai kapcsolatok felvétele, Irán szemet hunyt a libanoni Imam Musza Szadr[73] síita vezető máig is tisztázatlan eltűnése felett. Egyes információk szerint Khomeini személyes érdeke is a probléma gyors megoldásához fűződött, így a síita vallási hierarchián belül jelenleg ő az egyetlen imám. A líbiai-iráni kapcsolatok rendezését követően máris feszültség keletkezett Khaddafinak[74] a túszok szabadon bocsájtására vonatkozó javaslatára miatt. Teheránban ezt igen barátságatlannak lépcsének minősítették. Ennek is része van abban, hogy a mai napig nem nyílt meg Líbia teheráni nagykövetsége. Hasonló töltetű probléma volt kialakulóban Khomeini és Arafat[75] között, de a PLO vezetője ügyes diplomáciai húzással leszerelte az iráni neheztelést. Ettől független Irán és a PLO viszonya az utóbbi időszakban hűvösebbé vált.

Számos súlyos probléma (politikai, vallási, nemzetiségi) terheli Bagdad és Teherán viszonyát. Az amúgy is feszült viszonyt tovább éleztek az iraki vezetés tudtával végrehajtott határprovokációk és [a] Kuzehsztánban[76] felfokozott terrorakciók.

Az iráni-amerikai válság talaján Khomeini nem tudta elérni Irán és az arab országok többsége között meglévő mély ellentétek áthidalását, sőt újabb ütköző felületek jöttek létre. Khomeini ugyanakkor nagyra értékelte és örömmel fogadta a szocialista országok támogatását. A szovjet vétót a BT-ben úgy fogták fel, mint a nehéz órákban az iráni népek nyújtott támogatást, az USA elleni nyílt kiállást. Többek között ez a támogatás is közrejátszik abban, hogy Khomeini mindmáig nyíltan még nem nyilatkozott a Szovjetunió szerepéről az afganisztáni helyzet kapcsán. A korábbi iráni-afgán viszony alapján csaknem természetesnek lehet venni azt, hogy Iránnak valamilyen formában reagálni kellett. Egy formális, a külügyminiszter által aláírt 10 pontos nyilatkozat kiadásra került, ebben azonban az USA mellett a Szovjetunió nem minősítették imperialista hatalomnak. Az iráni hatóságok tudtával, az itt élő reakciós afgán körök által szervezett szovjet nagykövetség elleni támadás is csak múló epizódnak tekinthető. Mindenesetre a 10 pontos külügyminiszteri nyilatkozat közzétételével egy időben a Forradalmi Tanács azonnal megerősítette, hogy a Szovjetunió afganisztáni katonai jelenlétén kívül a két ország között más ellentét nincs. Egyelőre nem váltak be azok az amerikai remények, hogy a Szovjetunió afganisztáni jelenléte ürügyén éket verjenek a két ország közé. PLO-források szerint az USA a pakisztáni külügyminiszteren és az itteni török nagyköveten keresztül két nappal a szovjet csapatok Kabulba érkezése előtt tájékoztatni kívánta Khomeinit a készülő akcióról. Khomeini azonban visszautasította a két ország képviselőjének fogadását és elsőként a szovjet nagykövetet hallgatta meg, aki átadta Brezsnyev elvtárs üzenetét. Úgy tűnik, az imám tudomásul vette azt a szovjet érvelést, ha Afganisztánban az ellenforradalmi erők kerülnek hatalomra, az Irán érdekeivel is ellentétes lenne. A Szovjetunió visszautasította egyes reakciós vallási körök – főleg az Iszlám Republikánus Párt – állításait arról, hogy a Szovjetunió és az USA titkos kompromisszumot kötött a térség iszlám forradalmi ellen. Az itteni szovjet nagykövet értékelése szerint a múlt hónapok eseményei kapcsán a szovjet-iráni viszony a gyakorlati együttműködés vonatkozásában nem változott, a kapcsolatok „sem jobbak, sem rosszabbak” nem lettek.

A jelenlegi nemzetközi helyzet függvényében azonban látnunk kell Irán és a szocialista országok közötti viszony korlátait. Iráni részről elsősorban vallási és ideológiai tényezők alapján nem fordulhatnak nyíltan a szocialista országokhoz a kapcsolatok fejlesztésének igényével. (Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem várták el a túsz-ügyben a szocialista országok nyílt és határozott kiállását az USA ellen.) A szocialista országok a nemzetközi politikai-gazdasági összefüggéseket figyelembe véve Iránnak megfelelő támogatást nyújtottak. Ennek ellenére iráni részről hallgatólagosan kedvezőbb feltételeket teremtenek a kisebb szocialista országok számára a gazdasági együttműködés területén.

A vezető tőkés országok egyfelől szolidárisak az USA-val, ugyanakkor aggódnak iráni érdekeik védelméért. Igen kicsi a valószínűsége annak, hogy csatlakoznak az Irán-ellenes szankciókhoz, illetve a gyakorlatban megvalósítják azokat. Legutóbb a Kínai Népköztársaság biztosította arról Iránt, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel igyekeznek gazdasági együttműködésüket fokozni.

III.

Az afganisztáni események kapcsán úgy tűnik, az USA is módosítja korábbi Irán-ellenes magatartását. Carter több alkalommal jelezte, hogy a túszok szabadon bocsájtását követően kész a kapcsolatok normalizálására. Newsome külügyi államtitkár nyíltan kifejtette, „a Szovjetunió afganisztáni beavatkozásának eredményeként nagyobb fontosságot kapott az iráni-amerikai válság megoldása.” A nem eléggé konkrétan megfogalmazott, a Perzsa-öbölre vonatkozó „Carter-doktrína”, [77] melyet nemrégiben hoztak nyilvánosságra, nem kapott különösebb figyelmet Teheránban. Iráni vélemény szerint az a korábban is követett USA-célok tartalmazza. Az USA mindent elkövet, hogy meggyőzze Iránt arról, hogy számára a Szovjetunió jelenti a legnagyobb veszélyt. Ezek a kísérletek azonban mindeddig nem váltották be az amerikai reményeket.

Az amerikai imperializmus elleni harc jegyében került sor Teheránban a Világ Felszabadító Mozgalmainak szemináriumára 1980. január 5. és 10. között, nagyrészt a környező országokból (Omán, Szaúd-Arábia, Afganisztán, Irak, stb.) érkezett küldöttségek részvételével. A PLO határozott kiállításának köszönhetően nem sikerült megvalósítani az „imám vonalát követő diákok” tervét a Szovjetunió afganisztáni segítségnyújtásának elítélésére. Abu Dzsehád,[78] a PLO helyettes vezetője a konferencián való részvételét csak úgy vállalta – márpedig a PLO nélkül a konferenciának nem lett volna súlya –, ha a diákok lemondanak eredeti tervükről. Khomeini személyesen adott biztosítékot a PLO-nak, hogy a Szovjetunió elítélésére nem kerül sor. Egyes felszólalásokban ugyan nyíltan felléptek a Szovjetunió ellen, de a végső határozat nem tartalmazott Szovjetunió-ellenes megfogalmazást, abban az USA imperializmusa elleni harc minden eszközzel való folytatásának szükségessége dominált. A PLO és Khomeini sikerét az is aláhúzza, hogy az ellenforradalmi afgán delegáció is hosszas vita után, de aláírta a deklarációt.

IV.

Bizonyos mértékig új helyzetet teremtett január közepétől Khomeini váratlan betegsége és visszavonulása az aktív politikai tevékenységtől. Felerősödtek a Szovjetunió afganisztáni jelenléte elleni támadások. Azt ma még nem lehet megmondani, hogy ezek egy új külpolitikai szakasz nyitányát jelentik-e. Feltehetően az elnökválasztási kampány is hozzájárult egyes vezető politikusok túlkapásaihoz, szovjetellenes kirohanásaihoz, de Gotbzadeh külügyminiszter olyannyira felelőtlen magatartás tanúsított e kérdésben, hogy nyugati hírugynökségek hamis jelentései alapján tett nyilatkozatokat, amelyeket később visszavonni kényszerült. A legsúlyosabb támadásnak Banisadr elnökké választása után tett nyilatkozatát értékelhetjük: „a Szovjetunió részéről azonnal veszély fenyegeti Iránt. Kötelességünk sokoldalú, politikai, katonai és gazdasági segítséget nyújtani a testvéri afgán népek.”

Felelős tisztséget betöltő politikusok kijelentései előrevetítették annak árnyékát, hogy Irán részt vesz az iszlámabadi konferencia munkájában,[79] amelynek elsődleges célja a Szovjetunió elmarasztalása volt. A Forradalmi Tanács – Szíriával és a PLO-val való előzetes konzultáció után – úgy nyilatkozott, hogy Irán elfogadja a meghívást, de ragaszkodik újabb napirendi pontok felvételéhez, nevezetesen az iráni-amerikai válság és a cionizmus elleni harc, címszó alatt. Nem bizonyítható, hogy Khomeini tudtával hozták a részvételükre vonatkozó döntést, ugyanis az imám szócsöveként tevékenykedő diákok nyilatkozatban ítélték el Irán megjelenését a konferencián azon a címen, hogy az USA-összeesküvés az iráni forradalom ellen. Az Iszlám Köztársasági Párt ugyancsak támadta a döntést. Meglepően a Pasdaran központi szervezet[80] is a részvétel ellen foglalt állást. Ezt követően Gotbzadeh külügyminiszter TV-beszédében kényszerült igen ingerült hangon megvédeni a Forradalmi Tanács határozatát, kifejtve, „semmi sem akadályoz meg bennünket abban, hogy az amerikai imperializmus ellen folytatott harcunk mellett ne folytassunk küzdelmet az iszlám elvei alapján egy baráti országgal szemben elkövetett invázió ellen.” Ez már előrevetíti annak árnyékát, hogy egyes erők egyelőrségi jelet akarnak tenni az imperializmus-ellenességben az USA és a Szovjetunió közé. Az iszlámabadi konferencián való részvétel ebben az

összefüggésben értékelendő. Nyilvánvaló volt, hogy az iráni javaslatok érdemi megvitatására nem kerül sor – bár a határozat formálisan támogatásban részesíti Iránt – az semmi esetre sem elégtette ki Teheránt. Elégedetlenségének a Forradalmi Tanács is hangot adott. Így az iszlám konferencián való részvételt Khomeini vonala szempontjából Irán érdekeivel ellentétesnek minősíthetjük.

A jelenlegi bonyolult, külső és belső ellentmondásokkal terhes helyzetben nehéz felvázolni, hogy az iráni külpolitika – akár rövidtávon is – milyen irányt vesz. Az alábbi tendenciák kibontakozásával számolhatunk:

1. Khomeini USA-ellenessége továbbra is fennmarad, a szovjet-iráni kapcsolatok reálpolitikai megfontolások alapján korrektek maradnak.
2. Ha Khomeini betegsége tartósan bizonyul és ebből következően aktivitása az állam ügyeinek irányításában csökken, felerősödhetnek az USA-val kiegyezéskeresők pozíciói. Az USA-ellenességgel egy szintre hozhatják a szovjet-ellenességet, elsősorban Afganisztán ügyén.
3. Banisadr elnök – aki közismert szovjetellenes beállítottságáról – megkíséreli megfordítani az eddig USA-ellenes külpolitikát. Viszonylag rövid időn belül megoldja a túszerkényt, utat nyit az iráni-amerikai kapcsolatok normalizálásához és határozottabban szovjetellenes irányt vesz. Gyakorlatilag megpróbálja végrehajtani azt az amerikai törekvést, hogy az USA-ellenességet fokozottan szovjetellenességre hangolja át.

A nagykövetség véleménye szerint az eddigi tapasztalatok alapján Khomeini személye egyelőre biztosíték arra, hogy az első pontban foglaltak valósulnak meg kisebb-nagyobb ingadozással. Fennáll azonban annak a veszélye is, hogy Khomeini egészségi állapota romlásával párhuzamosan egyre kevésbé lesz képes a jobboldali erőkkel szemben akarátát érvényesíteni. Ezt iráni jobboldali csoportok külső reakciók (USA, Kína) támogatásával felhasználhatják egy nyíltan szovjetellenes irányvonal kialakítására, a tömegek USA-ellenesség beállítottságának megváltoztatására.

Dr. Mikó József

nagykövet

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-j-TÜK-Irán-63-10-001473/1980. – Eredeti, gépelt.

6.

A kuvaiti magyar nagykövetség jelentése az Egyesült Államok elleni iráni tervekről

Kuvait, 1980. február 22.

Embassy of Hungarian People's Republic

Szigorúan titkos!

Kuvait

Kuvait, 1980. február 22.

lkt[ató]szám: 26/sz.t./80.

Tárgy: Iráni tervek az USA ellen

Mint már jeleztem, február 13-án felkerestem Dr. Ali Sham Ardekani[81] iráni nagykövetet. Beszélgetésünk során a nagykövet az alábbiakat fejtegette. Az iráni vezetés tanulmányozza azt, hogy a jelenlegi nemzetközi olajpolitikának milyen hatása van az Egyesült Államokra. Megállapították, hogy a nemzetközi olajpolitika kizárólag az Egyesült Államokat erősíti, de egyúttal kiszolgáltatottá is teszi az esetleges változásokkal szemben.

Az amerikai gazdaság erősödik azáltal, hogy az olajeladások ma még zömében az amerikai tulajdonú monopóliumokon keresztül történnek. Ez egymagában is magas profitot biztosít az amerikai gazdaságnak. Ugyanakkor az amerikaiak fölöslik le a nemzetközi olajkereskedelemből származó bevételeket is, hiszen az olajtermelő országok bevételeik zömét az USA-ban vagy amerikai tulajdonú pénzintézeteken keresztül fektetik be. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a nehéz helyzetben lévő fejlődő országokból kiperéselt haszon is az USA-ba kerül, az amerikai gazdaságot erősíti. Az iráni vezetés ezt a helyzetet tarthatatlannak értékeli és olyan intézkedéseken és javaslatokon dolgozik, amelyek lényegesen megváltoztatnák a mostani tendenciát, kiküszöbölnék azt, hogy a nemzetközi olajpolitika szinte kizárólagos haszonélvezője az Egyesült Államok legyen.

Megjegyzés: A nagykövet szavai azért is figyelemreméltók, mivel régi és szoros baráti kapcsolatot tart fenn Khomeinivel és Banisadr elnökkel. A nagykövetet az iráni vezetők gyakran utaztatják különleges megbízatásokkal az arab térségben. A helyi sajtó cikkei szerint szó van arról, hogy az iráni választások után megalakuló új kormányban a nagykövet a külügyminiszteri vagy az olajügyi miniszteri posztot kapja meg.

Szigeti Károly[82]

nagykövet

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-j-TÜK-Irán-63-10-002012/1980 – Eredeti, gépelt.

7.

A teheráni magyar nagykövetség rejtjeltávirata az Egyesült Államok szerepét vizsgáló bizottság tevékenységéről

Teherán, 1980. március 5.

Rejtjeltávirat

TEHERÁN, 80.03.03.

[Az] Iránban tartózkodó, a volt császár bűneit és az Egyesült Államok múltbeli szerepét vizsgáló nemzetközi bizottság öttagú munkacsoportját a bizottsággal érkezett 15 fős tanácsadói testület segíti. [Az] eddigi tapasztalatokról az alábbiakat jelentem:

1./ Az ENSZ itteni állandó képviselője, aki libanoni diplomata, elmondta, hogy a bizottság 10–15 napra tervezte munkáját. A napi munka körülményétől függ, hogy végül is mennyi időt töltenek Teheránban. Az illetékes iráni szervek nem készültek fel időben és megfelelően a bizottság munkarendjére vonatkozóan, ezt különböző iráni vezetők korábbi ellentmondásos nyilatkozatai magyarázzák. Az ENSZ képviselői szerint várhatóan a bizottság munkája pozitív eredménnyel zárul, elsősorban az iráni vezetők által képviselt elvek szempontjából. Az állandó ENSZ-képviselő legalább 10 alkalommal kérte az illetékes iráni vezetőket – az ENSZ-főtáskár[83] felhívása alapján – az amerikai túsok meglátogatásának engedélyezésére, erre azonban engedélyt eddig még nem kapott. Most reméli, hogy a bizottsággal együtt sikerül meglátogatni őket.

2./ Ismét bebizonyosodott, hogy Khomeini akarata, véleménye meghatározó a túsok ügyében. Irán állásfoglalásával, hogy a tús-kérdésben a döntést a megválasztandó parlament hatáskörébe utalta, egyrészt elválasztotta a nemzetközi bizottság munkáját a tús-kérdéstől, másrészt nem kényszerült korábbi álláspontján változtatni a választások előtt. A parlament megválasztása után – mivel a parlamentben várhatóan nagyszámú papi személy kap helyet – módjában lesz manipulálni a parlament által hozandó döntést. Így a túsok szabadon bocsátása jelentősen elhúzódik, ami viszont Carter elnök számára rendkívül bonyolult helyzetet teremthet.

3./ A nemzetközi bizottság eddig a volt császár elnyomó rendszeréről és az elkövetett bűnökről az emberi jogok semmibebevételéről megdöbbentő képet kapott. Az ország területéről Teheránba érkező nagyszámú volt üldözöttet, megkínzott személyt hallgattak meg. A nagyobb részüket időhiány [miatt] nem állt módjukban meghallgatni. Iráni jogászok nagymennyiségű dokumentumot adtak át a bizottságnak, amelyek nemcsak a volt császár bűneit bizonyítják, hanem az ezekben játszott amerikai szerepet is. A nemzetközi bizottság különböző, a volt császárság börtön-intézményeit, a volt SAVAK kínzó intézményeit is megtekintette. Az ezekről adott iráni sajtó- és TV-tájékoztatók az iráni tömegek Amerika-ellenességét fokozta.

4./ Eddig még nem szivárogtak ki hírek, hogy a nemzetközi bizottság végül is milyen megállapításokkal fogja lezárni, befejezni munkáját. Nyugati nagykövetek, mivel a túsok ügyében nem várnak alapvető eredményt, lényegében céltalannak tekintik a nemzetközi bizottság munkáját. A haladóbb gondolkodású, fejlődő országok nagykövetei pedig attól tartanak, hogy a bizottság nem fogja a tényeknek megfelelő mértékben elmarasztalni az USA vezetőit a volt császár bűneiben jelentkező felelősségük miatt.

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-j-TÜK-Irán-63-10-002100/1980 – Eredeti, gépelt.

8.

Az MSZMP KB Külügyi Osztály reflexiói J. Reston Iránnal kapcsolatos gondolataihoz

Budapest, 1981. február 18.

1./ Reston állítása: nem az USA, hanem a Szovjetunió használja a Perzsa-öböl vízi útját.

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a vízi utat elsősorban az USA szövetségesei, illetve maga az USA használja. Ennek magyarázata az, hogy a nyugat-európai olajimport 80 százaléka, a japán olajimport 90 százaléka származik a Közép-Kelet térségéből. A szocialista országok, közöttük a Szovjetunió jelenléte az Öbölben – amely nemzetközi vízi út – egyelőre marginális. Az USA különös érdeklődését és érdekeltségét fejezi ki a gyorsabban felállításáról szóló döntés,[84] illetve a Carter-doktrína meghirdetésére.

2./ Reston állítása: a Szovjetunió támogatja a nemzeti mozgalmakat, ezzel beavatkozik az iráni belügyekbe.

A nemzeti mozgalmak természetüknél az idegen uralom és beavatkozás ellen irányulnak. Ezek támogatása tehát semmiképpen sem tekinthető egy nemzet belügyeibe való beavatkozásnak.

3./ Reston állítása: Az USA és Irán természetes és közös érdekei ismét előtérbe kerülnek.

Tagadhatatlan, hogy az USA-nak és Iránnak vannak közös érdekeik (energiaforrázó-vásárlás, fejlett technológia-eladás), az „ismét előtérbe kerülő természetes érdekek” kifejezés azonban nem világos. Az USA szoros együttműködése ugyanis a forradalom előtt a bukott sah rendszerével bontakozott ki, s ez az együttműködés teljesen figyelmen kívül hagyta az iráni nép érdekeit. Nem valószínű, hogy bármely független politikát folytató iráni vezetés „természetes érdekének” tekintené azt, hogy Irán újra a térség csendőre legyen, hogy újra a legnagyobb szovjetellenes támaszpont veszélyes szerepét játssza.

Budapest, 1981. február 18.

Balogh András[85]

Az irat jelzete: MNL OL M KS 288-32-130-1981 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Szocialista Munkáspárt KB Külügyi Osztály – Eredeti, gépelt.

9.

Dokumentumok megküldése a Külügyminisztériumnak az USA iráni kémtevékenységéről

Teherán, 1983. január 15.

EMBASSY OF THE HUNGARIAN
PEOPLE'S REPUBLIC
TEHRAN

77/83. Admin

Teherán, 1983. január 15.

Előadó: Kontra Ferenc

Tárgy: Dokumentumok felterjesztése az USA kémtevékenységéről

Készült: 3 példányban

Mell[éklet]: 4 db kiadvány[86]

2 pld Központ

1 pld Követség

Az Amerikai Egyesült Államok teheráni nagykövetsége elfoglalásának harmadik évfordulója alkalmából az Iráni Külügyminisztérium jegyzék kíséretében a nagykövetségek rendelkezésére bocsátotta a volt amerikai nagykövetségen talált dokumentumok alapján az USA kémtevékenységéről összeállított sorozat néhány kötetét. A külügyminisztériumi jegyzék megállapítja, hogy az USA volt teheráni nagykövetségén talált kémfelszerelések, dokumentumok és egyéb anyagok alapján bebizonyítást nyert, hogy az USA volt teheráni nagykövetsége kémfészekként működött. Ez az amerikai gyakorlat azonban nem korlátozódik csak Iránra, az USA más országokban is diplomatáknak álcázza kémjeit, akik az amerikai nagykövetségeken, mint kémközpontokban teljesítenek szolgálatot – állapítja meg a jegyzék. A jegyzékre visszaigazoló választ adtunk.

Nagy S. Lajos[87]

nagykövet

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-k-Admin-Irán-63-41-2587/1983 – Eredeti, gépelt.

10.

A teheráni magyar nagykövetség rejtjeltávirata az amerikai–iráni kapcsolatok változásáról

Teherán, 1983. június 23.

Készítette: HO-MA

17.30

SZIGORÚAN TITKOS!

Teherán, 83.06.23.

REJTJELTÁVIRAT

Teheráni politikai körökben többé-kevésbé már tényként kezelik, hogy néhány hete az iráni kereskedelmi miniszter, aki Algériában volt hivatalos látogatáson, algériai közreműködéssel találkozott és tárgyalt az oda akkreditált amerikai nagykövettel. A holland nagykövet erről a következőket mondta: erről hírek vannak, de nem teljesen megbízhatók, az ő értesülései szerint az iráni kereskedelmi miniszter az amerikai nagykövetnek átadta kormánya előzetes feltételeit, amelyek, ha az USA elfogadja, megteremtik a lehetőséget a kapcsolatok rendezéséhez. Irán feltétele, hogy az USA ne támogassa tovább az iraki Baath-rendszert,[88] segítse hozzá az iráni kormányt az USA-ba kicsempészett császári és egyéb vagyoni értékek feltáráshoz, szállítsa le azokat a fegyvereket és alkatrészeket, amelyeket még a korábbi rendszer kötött, és amelyeknek jó részét már kifizették.

– 148. – N.

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-j-TÜK-Irán-63-104-004122/1983 – Eredeti, gépelt.

11.

A teheráni magyar nagykövetség rejtjeltávirata az amerikai–iráni kapcsolatok változásáról

Teherán, 1984. április 11.

Teherán   Érkezett: 84.04.11.   07.20   SZIGORÚAN TITKOS!
Készítette: HO-SO   04.11.   07.40.

REJTJELTÁVIRAT

Egyre több jel mutatja, hogy Irán és az USA között „nyílt” párbeszéd kezdődött a kapcsolatok rendezése érdekében. Az amerikai külügyminisztérium vegyifegyverek alkalmazásával kapcsolatos állásfoglalása, Irak elítélése, kedvező benyomást tett az iráni papi és kormánykörökben. Rafszandzsani már több egymás utáni nyilatkozatában további kezdeményezésre biztatja az amerikai kormányt, jelezve, hogy az iszlám politika jobb megértése elvezethet a két ország kapcsolatainak rendezéséhez. Az már régóta tudott, hogy az USA kormánya feladta az iráni iszlám rendszerrel szembeni bojkott politikáját, ajtókat nyitott, főleg algériai közreműködéssel [a] párbeszédhez, és csatornákat engedélyezett fegyver-alkatrészek szállítására Törökországon, Pakisztánon, Dél-Koreán, stb. keresztül. Az utóbbi időben gyakrabban érkeznek amerikai üzletemberek az iráni fővárosba, a két ország közötti kereskedelem is többszörösére ugrott és eléri a kétmilliárd dollárt.

A két ország viszonyának rendezését célzó kísérletek csak hosszabb távon vezethetnek eredményre, de maga a kezdeményezés és most már a folyamat nagyon figyelemreméltó. Irán ebben a folyamatban azt is sugallja, hogy az USA bírja mérséklete öbölbeli arab szövetségeseit, hogy döntően csökkentsék az iraki rezsimnek nyújtott támogatásukat.

– 52. – N.

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-j-TÜK-Irán-63-104-002461/1984 – Eredeti, gépelt.

12.

A bagdadi magyar nagykövetség jelentése az Egyesült Államok közel-keleti politikájáról

Bagdad, 1984. szeptember 30.

EMBASSY OF THE HUNGARIAN
PEOPLE'S REPUBLIC
BAGHDAD

8/3/1984. szig[orúan] titk[os]

SZIGORÚAN TITKOS!

Előadó: Kovács István

Bagdad, 1984. szeptember 30.

Készült: 4 pld-ban

Központ: 3 pld

Nagyköv[etség]: 1 pld

Tárgy: Az USA közel-keleti politikája

Az amerikai elnökválasztási évben az Egyesült Államok kormánya óvatosabb megfogalmazást és taktikát használ közel-keleti politikájában. A Reagan-kormányzat[99] meg kívánja őrizni a november 4-én esedékes elnökválasztásokig mind a befolyásos amerikai zsidó, mind a felnövekvőben lévő arab lobby támogatását.

Ennek a politikai kötéltáncnak szellemében került sor e hónap elején John Hughes amerikai külügyi szövegíró nyilatkozatára, amelyben megerősítette, hogy az amerikai kormány továbbra is az 1982. szeptember elsején meghirdetett „Reagan-terv” alapján folytatja közel-keleti politikáját. A Reagan-terv második „évfordulóján” kiadott nyilatkozata egyben az 1984. július 29-én közzétett szovjet közel-keleti rendezési javaslatok elutasítását is jelentette. Azonban az amerikai külügyi szövegíró is kénytelen volt elismerni, hogy elmúlt két év során nem sikerült eredményt elérni a Reagan-terv megvalósításában.

Az amerikai adminisztráció visszafogottabb nyilatkozatai a térséggel kapcsolatban azonban semmiképpen sem jelentik azt, hogy az USA mérsékelte volna katonai, ill[etve] politikai jelenlétét a Közel-Keleten. Az amerikai jelenlét fokozásának szükségességét fejtette ki a közelmúltban Philip Habib,[90] volt amerikai közel-keleti megbízott is, aki szerint az USA „közvetítő” szerepe elengedhetetlen és a közeli jövőben – feltehetően már az amerikai választások után – a kérdés ismét hangsúlyozottan fog szerepelni az amerikai közel-keleti politikában.

1985 második negyedétől várható az amerikai „közvetítő” szerep megélnkülése a közel-keleti politikai porondon. Addig is az USA tervszerűen folytatja katonai jelenlétének számszerű és minőségi kiépítését. A még a Carter-kormányzat idején felállított Gyors Hadtest alakulatai (RDF) mai szervezettségük és létszámuk szintjén már beavatkozásra kész, ütőképese katonai erőt képeznek az USA kezében.

Katonai jelenlétének biztosításában az USA a legszorosabb térségbeli szövetségesein, Izraelen kívül az Amerikai-barát konzervatív arab országokra támaszkodik. A kétoldalú katonai kapcsolatok fejlesztésén túlmenően a távlati célok között szerepel az USA által irányított NATO-Arab Szövetség kialakítása, amelynek tagjai lennének Marokkó, EAK, Szudán, Szomália, Omán, az Öböl-országok, Törökország és Pakisztán (esetleg még Jordánia).

A Közép- és Közel-Kelet ezirányú politikai és katonai arculatának megváltoztatásához az Egyesült Államok minden alkalmat megragad:

- fokozta tengerészeti erőinek létszámát az Öbölben a kereskedelmi hajók elleni iraki-iráni támadások kapcsán;
- felajánlotta a térséget felügyelő amerikai Katonai Légi Parancsnokság (MAC) előreljesztését (AWACS) az Öböl-országoknak iráni támadás esetére;

- elősegítette a szaúdi-arab ihletésű Öböl Védelmi Tanács katonai szervezetének gyakorlati létrehozását (például a különböző gyártmányú NATO által használt fegyverek egységes rendszerbe állítását);
- szorgalmazza az Öbölben a katonai hadgyakorlatokat, természetesen közvetlen vagy technikai amerikai részvétellel (az Öböl-országok földi, légi és tengeri erőinek következő hadgyakorlatára „Félsziget Pajzs II.” [Peninsula Shield II] fedőnév alatt ez év októberében kerül sor Szaúd-Arábiában);
- fokozza saját és NATO-szövetségeseinek katonai jelenlétét a Szezi-csatorna és a Vörös-tenger térségében az elaknásított körzetek megtisztítása ürügyén (csak az Öböl-térségben több mint 12 ezer amerikai katona állomásozik állandó jelleggel);
- támogatja Szudán felhívását a Vörös-tenger biztonságáról szóló értekezlet összehívására, amelyen „érdekeltsége” folytán az USA is részt venne (Egyiptom részvétele egy ilyen értekezleten újabb lépést jelentene az arab közösségbe való visszatérés felé).

Az amerikai külpolitika törekvései között szerepel a térségbeli francia politika korlátok közt tartása is, főképp a fegyverszállításokat és a hadiipari együttműködést illetően. Franciaország ez irányú növekvő sikereit az „amerikai érdekszférába” való behatolásnak tekintik (Mirage F–1 és 2000-sek eladása több Öböl-országnak, Exocet-rakéták szállítása, katonaiipari együttműködés Egyiptommal, új fegyverszállítások Jordániának, stb.). Franciaország jó érzékkel felismerte, hogy az amerikai elnökválasztási évben az USA politikai okokból kénytelen kerülni az arab országok felé irányuló fegyverexport drasztikus növelését, ill[etve] ezen országok katonai-technológiai szintjének Izrael rovására történő emelését. Ugyanakkor az év elejétől az iraki-iráni konfliktus kiterjesztésétől félve az Öböl-országok előtérbe helyezték védelmi rendszereik gyorsított korszerűsítését. Az új fegyverzetek iránti kereslet konjunktúrát teremtett, amelyet azonban az USA a korábban említett ok miatt nem tudott kihasználni és több fegyvervásárlási igényt kénytelen volt visszautasítani. Franciaország, élve a helyzettel, a NATO-tagállamok többségét megelőzve „lefőlözte” a konjunktúrából adódó fegyver-üzletek többségét. (Az amerikai-francia nézetkülönbségek újabb eleme a térségben a Marokkó-Libia közötti államszövetség eltérő megítélése a Reagan és Mitterrand-kormányzat részéről.)

Az Egyesült Államok térségbeli politikája bizonyos előrelépést mutatott Irak irányába ez év második negyedétől. Ezt alátámasztja az Irakban járt amerikai szenátusi bizottság augusztusi jelentése is, amely megállapítja többek között, hogy Irak-Irán között „paritás jött létre a fegyverzet magasabb szintjén”. A jelentés hozzáteszi, hogy az április eleje óta beharangozott nagyszabású iráni támadás az iraki védelmi felkészültség ismeretében eleve kudarcra volt ítélve.

Az amerikai politika Irak iránt tanúsított fokozott érdeklődését jelzik az alábbiak is:

- 950 millió US dollár hitelkeret nyújtása amerikai mezőgazdasági és egyéb fogyasztási termékek vásárlására 1984-ben;
- az Amerikai Export-Import Bank 570 millió USD-s hitelajánlata az aqabai olajvezeték kiépítésére (teljes kivitelezés kb. 900 millió USD-t igényel);
- amerikai vállalatok a jelzések szerint a korábbinál nagyobb számban vesznek részt a novemberi Bagdadi Nemzetközi Vásáron;
- [az] amerikai szenátusi bizottság júliusi látogatása;
- Steven Solars,[91] a Kongresszus Külügyi Bizottsága tagjának augusztus 16-i, hivatalos bagdadi látogatása, amely során megbeszéléseket folytatott Taha Yassin Ramadhán[92] iraki első miniszterelnök-helyetessel és Tareq Aziz[93] külügyminiszterrel a két ország kapcsolatainak alakulásáról, ill[etve] azok fejlesztési lehetőségéről;
- nem utolsósorban érdemes megemlíteni, hogy 1984. augusztus 20-tól újabb diplomataival bővült a bagdadi amerikai érdekképviselet, amelynek diplomata létszáma eléri a 17 főt, az új diplomata a háború eleje óta szünetelő amerikai kulturális és sajtókapcsolatok beindításával és ápolásával van többek között megbízva.

Az Egyesült Államok Irak irányába folytatott politikája beleillik az amerikai közép- és közel-keleti stratégiába, amelynek globális célja az energiahordozókban gazdag térség politikai, gazdasági és katonai ellenőrzése. Ennek alapján bizonyos, hogy az elnökválasztások kimenetelétől függetlenül 1985-ben a Közel-Kelet újra az amerikai külpolitika homlokterébe kerül és várhatóan kétoldalú „külön alkuk” kieroszakolásával és a térség Amerika-barát erőinek szövetségével történik próbálkozás a palesztin mozgalom és a térség haladó erőinek felszámolására, a szocialista országok által támogatott szovjet rendezési javaslat meghiúsítására.

Pereszlényi Zoltán

nagykövet

Az irat jelzete: MNL OL XIX–J–1–j–TÜK–USA–4–10–001610/3/1984 – Eredeti, gépelt.

13.

A terrorizmus elleni harc és az Egyesült Államok közel-keleti politikája

Washington, 1986. május 19.

EMBASSY OF THE HUNGARIAN

SZIGORÚAN TITKOS!

PEOPLE'S REPUBLIC

86/1/1986.

Washington, 1986. május 19.

Készült: 4 példányban

Központ: 3 példány

Külképviselet: 1 példány
keleti politikája

Tárgy: A terrorizmus elleni harc és az USA közel-

Készítette: Juszel Béla

Gépelte: M.M.M.

A Líbia ellen végrehajtott katonai akciókat az amerikai közvélemény döntő többsége üdvözölte, hasonlóképpen az amerikai kongresszus. Vezető amerikai tisztviselők, politikai kommentátorok meglehetősen élesen elítélték a NATO-szövetségeseiket, mert azok nem nyújtottak segítséget az amerikai katonai akció végrehajtásához. Thatcher, angol miniszterelnök pozitív hozzáállását ugyanakkor dicsőreleg emlegették. Megértik, hogy egyes NATO-tagállamok gazdasági érdekeik miatt nem akarják rontani Líbiával a kapcsolatokat, de a terrorizmussal szemben az egységes fellépést fontosabbnak minősítik a gazdasági előnyöknél.

A Reagan-kormány, különösen az elnök és a témában elsőszámú tanácsadója, Shultz[94] külügyminiszter, az amerikai katonai akció jogosságának igazolása végett komoly nyomást gyakorolt a tokiói csúcstalálkozón a szövetségesekre, egy nyugati egységet jelképező nyilatkozat elfogadtatása érdekében. A nyugati szövetségeseik ugyan különböző mélységű szankciókat alkalmaztak Líbiával szemben, de egyik sem kötelezte el magát egyértelműen a katonai és a gazdasági megtorlás mellett. A Líbia ellen végrehajtott amerikai katonai támadás változó nyugati megítélése ellenére a Reagan-kormány nem értékelte át a terrorizmussal

kapcsolatos politikáját, azt továbbra is az amerikai külpolitika fontos elemének tekinti. Az USA kormánya a terrorizmus elleni harcot, a fegyveres megtorlást is beleértve, a NATO-szövetségekkel, Japánnal és Izraellel egyeztetve igyekszik megszervezni, de eddig nem tudta – Izrael kivételével – felsorakoztatni maga mögött szövetségeseit.

A Líbia ellen végrehajtott támadásnál a Reagan-kormányt a következő szempontok vezérelték, illetve az alábbi célokat próbálta elérni:

- A legsebezhetőbb és legkevésbé népszerű arab vezetőt választották célpontnak. Arra számítottak, hogy a nemzetközi közvélemény jogosnak fogja elismerni az amerikai megtorlást, illetve nem ítéli el egyértelműen az USA katonai lépését. Líbia és a Szovjetunió meglehetősen laza kapcsolatokat tartott fenn katonai téren, nem is beszélve a kölcsönös védelmi egyezmény hiányáról, így bizonyosra vették, hogy közvetlen szovjet–amerikai katonai konfliktushoz nem fog vezetni az amerikai légitámadás.
- Figyelmeztetésnek szánták a katonai akciót más országok vonatkozásában is. Nem titkolták, hogy „állami terrorizmust” támogató országokkal szemben alkalmazott diplomáciai, gazdasági és egyéb szankciók sikertelensége esetén az USA, ha kell, egyedül is kész katonai eszközeinek bevetésére.
- A kormány vezető tisztviselői ugyanakkor hangoztatják, hogy az amerikai katonai erő alkalmazásának megvannak a korlátai. Nem vállalkozhatnak arra, hogy a világ különböző térségében az amerikai érdekeltségek, célpontok ellen elkövetett merényletek, támadások esetén azonnal bevetik a tengerészgyalogosokat. Minden esetben mérlegelni fogják, melyik eszköz látszik a leghatékonyabbnak, illetve a különböző szankcionálási eszközök közül melyek alkalmazására nyílik lehetőség.
- A közel-keleti térségben jól érzékelhetők az amerikai lehetőségek korlátai. Az izraeli, az amerikai és a nyugati hírszerző szervezetek kimutatták, bizonyították, hogy Irán és Szíria szintén aktív szerepet játszott több nyugati, köztük amerikai érdekeltség ellen elkövetett merénylet szervezésében.^[95] Az amerikai vezetés ennek ellenére nem folytatott a líbiaihoz hasonló kampányt az említett országok vezetői ellen, s eddig nem került sor nagyobb szankciók alkalmazására sem.

Informátoraink szerint ennek több oka van:^[96]

- A Reagan-kormány egyelőre nem kívánja bonyolítani a viszonyt Szíriával. Idővel számítanak a kapcsolatok bizonyos fokú melegedésére, főleg az Asszad^[97] utáni időkben. A szíriai vezetés közben, egyes esetekben a háttérben együttműködött a Libanonban foglyul ejtett amerikai túsok kiszabadításában. A bonyolult libanoni helyzetre pedig nem elhanyagolható stabilizáló hatást gyakorol az ország, ami érdekében áll nemcsak az USA-nak, hanem Izraelnek is. Szíria emellett komoly katonai potenciállal rendelkezik, s az ország ellen végrehajtott esetleges támadásnál a líbiainál súlyosabb áldozatokat kellene vállalnia az USA-nak és Izraelnek. Mindez persze nem zárja ki idővel politikai, gazdasági, diplomáciai, stb. szankciók alkalmazásának lehetőségét, amennyiben egyértelműen bizonyíthatóvá válik a szíriai vezetés közvetlen részvétele a terrorista akciók szervezésében. Izraelnek sem kell túl sok biztatás arra, hogy büntető támadást hajtson végre a Libanon területén lévő palesztin, esetleg szíriai célpontok ellen. Nem zárható ki a szíriai területeken lévő katonai objektumok elleni izraeli támadás lehetősége sem. Közeli-keleti amerikai szakértők véleménye szerint egyelőre Izrael nem keresi a közvetlen konfrontációt Szíriával annak ellenére, hogy az izraeli vezetést aggasztja a szíriai katonai potenciál minőségi javulása. Az izraeli vezetők természetesen örömmel látnák, ha az USA végezné el a „piszkosmunkát” Szíriában, erre azonban egyelőre nem számíthatnak. Amerikai megfigyelők viszont azt tapasztalják, hogy Szíria kezd egyre magabiztosabbá válni. Elképzelhetőnek tartják, hogy Szíria majd meglepetésszerű támadást hajt végre Észak-Izrael ellen, s igyekszik tárgyalási pozíciója javítása végett időleges területi előnyöket szerezni. A jelenleg folyó szíriai csapatmozdulatokat, katonai lépéseket azonban nem tekintik veszélyesnek. Feltételezik, hogy a szíriai vezetés egy esetleges izraeli támadás kivédésére készül fel, amit izraeli részről megtorlásnak szánnak az EI Al légitársaság gépe ellen tervezett terrorista akció szervezéséért.
- Iránnal szintén nem akar az USA közvetlen katonai konfrontációba keveredni, jóllehet tudják, hogy az iráni befolyás alatt lévő szervezetek aktívan közreműködnek, főleg Libanonban nyugati érdekeltségek, személyek ellen elkövetett támadások előkészítésében. Irán valószínűleg a Perzsa-öböl térségében lévő USA-barát országok ellen fordulhatna, amennyiben az USA tovább élezné a viszonyt. Büntető katonai akcióinak sem lenne különösebb értelme. Felborítaná esetleg a törekény katonai egyensúlyt a térségben, s még tovább erősítené az Amerika-ellenes hangulatot az országban. Az amerikai hírszerző szervezetek erőfeszítéseket tesznek iráni hídfőállások kiépítésére. Megtűrik többek között, hogy Izrael kritikus alkalmatosságokat szállítson az iráni hadsereg részére. Ezen kívül előkészületeket tesznek arra, hogy Khomeini halála után fokozatosan normalizálják a kapcsolatokat. Az USA már egyébként is kimerítette gazdasági, diplomáciai és politikai téren a szankcionálási lehetőségeket Irán vonatkozásában, a katonai beavatkozás pedig beláthatatlan következményekhez vezetne, így Iránnak kevésbé kell tartania az USA katonai akciójától.
- Az amerikai–zsíd lobby, kihasználván a terrorizmus kapcsán keletkezett arabellenes hangulatot, átfogó támadást indított nemcsak Líbia, Szíria, hanem a kulcs USA-barát számító Szaúd-Arábia ellen is. Egyelőre a 354 millió dolláros rakéta-csomagterv meghírsítésén tevékenykednek, a fő cél azonban az AWACS (felderítő-irányító) gépek leszállításának megakadályozása. Az olajárak, illetve a Közel-Kelet viszonylagos gazdasági súlyának csökkenése is erősíti ezeknek a köröknek a befolyását a kongresszusban és a kormányzatban belül. Ezen kívül a közelgő amerikai választások miatt egyre több amerikai képviselő és szenátor iratkozik fel a szaúdi üzletet ellenzők listájára. Az izraeli vezetés egyelőre a háttérből figyeli, illetve irányítja az eseményeket, olyan látszatot keltvén, mintha az USA érdekében állna, korábban a Jordán, jelen esetben a szaúdi fegyverüzlet megakadályozása. Az USA-izraeli kapcsolatok további erősítéséhez járult hozzá május elején Izrael SDI-programban való részvételét szabályozó dokumentumok aláírása Washingtonban.^[98]
- A terrorizmus elleni harc címén végrehajtott Líbia-ellenes akciók is érzékeltették, hogy az amerikai vezetés nem rendelkezik átfogó közel-keleti politikai koncepcióval. A Reagan-kormányt döntéseivel a szovjet-ellenesség és Izrael érdekeinek mindenáron való érvényesítése vezeti. A jelenlegi helyzet – a palesztin kérdés megoldatlansága, az arab államok megosztottsága, elszigetelődése, az olajárak csökkenése, stb. – jól szolgálja Izrael érdekeit. A Reagan-kormány minimális erőfeszítéseket tesz arab szövetségeseinek segítése céljából, de inkább csak arra vigyáznak, hogy egyelőre a status quo ne változzon a térségben.

Dr. Házi Vencel

nagykövet

Az irat jelzete: MNL OL XIX-J-1-j-TÜK-ÁPK-63-10-002762/2/1986 – Eredeti, gépelt.

14.

Az Amerikai Egyesült Államok iráni fegyverszállítási botránya I.

Washington, 1986. december 16.

Washington	Érkezett:	86.12.16.	16.30	SZIGORÚAN TITKOS!
Készítette: Bi–Ju		86.12.16.	16.55	

Rejtjeltávirat

Az iráni fegyverszállítások ügyében lezárult a kongresszusi vizsgálat első fordulóját, amelyben mindkét ház hírszerzési és a képviselőház külügyi bizottsága tartott meghallgatásokat. Ezek során nem sikerült bizonyítékokat szerezni az adminisztráció újabb magasabb rangú vezetőinek inaktivitásáról,^[99] Reagan elnök vagy Bush alelnök^[100] bűnrészességéről. Kiderült viszont, hogy amerikai, iráni és szaúdi és izraeli üzletemberek mellett kanadaiak is részt vettek az ügylet

lebonyolításában, sőt Marcos, volt Fülöp-sziget[101] elnök (még hivatalában) olyan fegyvervásárlási okmányokat állított ki, melyek révén fegyverek Iránba jutottak. Casey,[102] a Szenátus hírszerzési bizottságában nevétség tárgyává válna állítólagos tudatlansága miatt.

E napokban kezdi el tevékenységét a kongresszus különleges vizsgálóbizottsága. Várhatóan megidézik majd Regan[103] főtanácsadót is, akiről szinte mindenki biztosra veszi, hogy lényeges, új információkkal szolgálhat. Politikai szövetségesei, a sajtó, sőt állítólag felesége részéről is nagy nyomás nehezedik az elnökre, hogy menessze Regant. A hét folyamán nevezik ki a független vizsgálóbírókat, akik különleges joghatósággal vizsgálják majd az ügy büntetőjogi vonatkozásait.

Pontdexter,[104] North,[105] Secord[106] (a légierő nyugalmazott tábornoka, aki a nicaraguai kontrák nem hivatalos támogatását szervezte) továbbra is – alkotmányos jogaira hivatkozva – megtagadja a vallomástételt abból a megfontolásból, hogy a jelenlegi stádiumban vallomásával semmit nem nyerhet, de – személy szerint – mindent elveszíthet. Valamennyien azt várják, hogy felmentést kapjanak a jogi felelősségre vonás alól és csak azt követően vállalják ismereteik nyilvánosságra hozatalát. Erre legvalószínűbben abban az esetben kerül sor, ha náluk magasabb rangú politikusról derül ki, hogy részesei az iráni akciónak. Egyelőre mindhárman igyekeznek elkerülni, hogy bűnbaknak kiáltásák ki őket.

A sajtó változatlan hévvel nyomoz a botrány valamennyi vonatkozása ügyében. A Watergate-ügyben aktív Washington Post, amely ezúttal is oroszlánszerepet játszik a nyomozótevékenységben, feltárta, hogy a CIA az iráni fegyverszállítások idején hírszerzési adatokat juttatott az iraki vezetésnek. Más lapok azt pedzegetik, hogy az iráni fegyverreladások profitjából a nicaraguai kontrákat támogató jelöltek kortes pénzeket kaptak a novemberi választások előtt.

Vasárnapi hírelemző műsorokban először hangzott el nyilvánosan a vád, hogy nagy baj, ha az elnök tudtával bonyolódott az akció, de még súlyosabb válságot jelez, ha az a tudta nélkül folytatótt. Elemzők azt tanácsolják az elnöknek, maga is folytasson vizsgálatot és annak eredményeit addig bocsássa a nyilvánosság elé, mielőtt jóvátehetetlen károk érik elnöki rendszerét, politikájának egészét. Bush alelnök hétfőjén, saját apparátusában elrendelte a belső vizsgálatot.

A potenciális republikánus elnökjelöltek egy része (például: Baker,[107] Kemp[108]) kerüli a nyilvánosságot, mások (Bush, Dole[109]) óvatosan igyekeznek tartani a távolságot az elnöktől. Hasonlóképpen, a párt egésze vonakodik attól, hogy demonstrálja az elnökhöz való hűségét. A 44 napja kirobbant ügy felderítése pillanatnyilag valamelyest lelassult. Jelek szerint valamennyi fél erőit rendezni, követendő stratégiáját fontolgatja. A rendkívül szerteágazó, bonyolult ügy mára már messze túl van azon, hogy rövid úton le lehessen zárni.

– 436. – H. –

Az irat jelzete: MNL OL XIX–J–1–j–TÜK–USA–4–42–00952/1987 – Eredeti, gépelt.

15.

Az Amerikai Egyesült Államok iráni fegyverszállítási botránya II.

Washington, 1986. december 16.

Washington	Érkezett:	86.12.19.	18.30	SZIGORÚAN TITKOS!
Készítette: So		86.12.16.	19.00	

Rejtjeltávirat

Az iráni akció kudarca, illetve a kivizsgálás folyamata egyre jobban megviseli Reagan elnököt, az egész adminisztrációt és az USA presztízsét a világban. Ahogy újabb és újabb meghökkenítő vonatkozások kerülnek napvilágra, mint a kontrák támogatása a fegyverekért befolyt pénzből vagy éppen a nagy kérdőjel, hogy hová lett a pénz, mert a kontrák vezére nem is tud róla, annál nehezebb elképzelni vagy elfogadni, hogy a felső vezetők, s így maga Reagan elnök is, ne tudott volna a vonatkozásokról. Ezt talán így érzik vagy tudják azok is, akik az ügy kivizsgálásával foglalkoznak, akár demokraták, akár köztársaságiak.[110] Ugyanakkor érezhető, hogy talán mindkét párt részéről, nem kimondva, szeretnék elkerülni, hogy az elnököt, illetve a legfelső vezetőket nyíltan el kelljen marasztalni, és hogy vállalni kelljen annak minden következményét és hatását. A CIA elnöke már kórházba vonult és Reagan elnök is ezt teszi január 4-én, mostani, jó előre való bejelentés szerint. Legújabbban újra felszínre kerültek azok a feltevések, hogy Reagan esetleg egészségi állapotára való hivatkozással lemond és január 22. után átadja az elnökséget Bush alelnöknek. Több érv sorolható fel e feltevések mellett és ellen, de hivatalos forrásból eddig nem hangzott el e tekintetben érdembeli állásfoglalás. Különbösen az iráni akcióról Bushnak legalább annyi tudomása volt, mint Reagan elnöknek, bár eddig sehol sem hangoztatták. Mindezzel együtt Reagan elnök lemondása nem zárható ki, ugyanúgy, mint a másik feltételezés sem, hogy Reagan elnök még a hátralévő két évében valamilyen látványos eredményt akar felmutatni, hogy feledtesse az iráni akciót, és hogy nevét pozitívan írja be az elnökök történelmébe. Ez lehetne például a Szovjetunióval való megállapodás jelentős fegyverzetcsökkentéséről vagy egy, a grenadaihoz hasonló jellegű katonai vállalkozás.[111]

– 444. – H. –

Az irat jelzete: MNL OL XIX–J–1–j–TÜK–USA–4–42–00952/1/1987 – Eredeti, gépelt.

16.

Az Amerikai Egyesült Államok iráni fegyverszállítási botránya III.

Washington, 1986. december 19.

Washington   Érkezett: 86.12.19.   19.45   SZIGORÚAN TITKOS!

Készítette: So   86.12.19.   20.15

Rejtjeltávirat

Philip Hughes,[112] az SD[113] katonapolitikai hivatalának helyettes vezetője, aki 1984-ig Bush helyettes nemzetbiztonsági tanácsadója, majd 1986 márciusáig a Nemzetbiztonsági Tanács latin-amerikai igazgatója volt, elmondta Polgár elvtársnak, hogy az iráni-kontra akcióban főszerepet játszó North politikai kérdésekben járatlan, de kiváló operatív szervező, akire előbb a nicaraguai kontrák támogatásának megszervezését, majd az iráni akció lebonyolítását bízta. Ennek során fokozatosan jelentős befolyásra tett szert szélsőségesen konzervatív politikai-gazdasági körökben. McFarlane még szoros ellenőrzés alatt tartotta tevékenységét, de az erélytelen Poindexter szinte szabad kezét adott a működéséhez. Nem várta el, sőt elhárította, hogy North tájékoztassa tevékenysége részleteiről. Ily módon jórészt Poindexter emberi gyengeségének tudható be, hogy az akció elfajult. Sem Regan, sem az elnök nem tudott olyan részletkérdésekről, mint a titkos bankszámlák ügye, vagy az iráni profitorientált más célokra.[114]

Hughes szerint nem zárható ki, hogy North előbb-utóbb feladja hallgatási taktikáját és részletes tanúvallomást tesz [a] kongresszusi bizottság előtt azon az alapon, hogy ő – hazafias indítatásból – így látta célszerűnek végrehajtani az elnök általánosságban meghatározott vagy kimondatlan politikáját.

Hughes is egyetért azzal az általános véleménnyel, hogy egyik párt sem érdekelt egy Watergate-szerű, elhúzódozó válságban, amely elkerülhetetlenül az elnöki tekintély tartós csorbulásához vezetne. Mindkét párt úgy szeretné lezárni az ügyet, hogy az esetleges törvénysértések az elnök háta mögött zajlottak és alacsony beosztású munkatársak túlbuzgóságának következményei voltak.

Megjegyzés: a fenti beszélgetés egyértelműen példázta azt az általános hangulatot, amely kialakulni látszik az iráni akció botrányának végkimenetelére, elkenésére és lezárására.

– 445. – H. –

Az irat jelzete: MNL OL XIX–J–1–TÜK–USA–4–42–00952/2/1987 – Eredeti, gépelt.

[1] A Közel-Kelet elsősorban politikai és történelmi, nem pedig földrajzi fogalmat jelöl. Az angolszász államokban használt „Middle-East” kifejezés „Közép-Kelet”-ként fordítása kevésbé helytálló.

[2] Bővebben: N. RÓZSA ERZSÉBET: *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása.* Bp., 2015. Irán történetével kapcsolatban lásd még: NYITRAI ISTVÁN: Irán története a muszlim hódítástól napjainkig. In: *Iráni föld – perzsa kultúra.* Szerk.: JEREMIÁS ÉVA M. Piliicsaba, 2007, 119–261. és ABLAKA GERGELY: Khomeini ajatollah és az iszlám forradalom hatása. Radikalizmus és mérséklődés az Iráni Iszlám Köztársaságban. In: *Vallási fundamentalizmus. Tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban.* Szerk.: KRIZMANITS JÓZSEF. L'Harmattan, Budapest, 2009, 283–295.

[3] Lásd: V. B. LUCKI: *Az angol és amerikai imperializmus a Közel-Keleten.* Bp., 1949. vagy P. MILOV: *Irán a második világháború alatt és után.* Bp. 1950.; PARRAGI GYÖRGY: *Az iráni olaj regénye.* S. I. [1951]. Az olaj világpiaci jelentősége és az 1973. évi olajárrobbanás szempontjából vizsgálja az eseményeket: LIPOVECZ IVÁN: *Olajból – a gazdaság válsága.* Bp., 1978. A térséggel kapcsolatos legfontosabb forrásokat gyűjtötte egybe: LUGOSI GYÖZÖ: *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez. Szöveggyűjtemény.* Bp., 2006.

[4] GÖMÖRI ENDRE: *Irán. Egy amerikai modell bukása.* Bp., 1979.

[5] Mohammed Reza Pahlavi (1919–1980): az utolsó iráni sah. A sah és az általa kiépített politikai-gazdasági (és katonai) rendszer az Egyesült Államoktól függött. Jóllehet az 1970-es években az olajeladásokból származó bevételek jelentősen hozzájárultak Irán gazdaságának megerősödéséhez, mindez nem jelentkezett az életszínvonal emelkedésében. A róla és a családjáról szóló életrajzi regény magyarul is megjelent: FARAH PAHLAVI: *A sah felesége. Az utolsó iráni királyné emlékiratai.* Ford.: PACSKOVSKY ZSOLT. Bp., 2004.

[6] A sah királyt és uralkodót jelöl a perzsa kultúrkörben.

[7] A teljesség igénye nélkül lásd: J. NAGY LÁSZLÓ: *Az arab országok története a XIX–XX. században.* Uő: *Magyarország és az arab térség. Kapcsolatok, vélemények, álláspontok 1947–1975.* Szeged, 2006., Uő: *Iszlám és politika. Fejezetek a politizált iszlám történetéből.* Szeged, 2019.

[8] BILLS, JAMES A.: *The Eagle and Lion. Tragedy of the American-Iranian Relations.* Yale University Press, 1989., továbbá: SEYED HOSSEIN MOUSAVIAN – SHAHIR SHAHIDSALESS: *Iran and the United States. An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace.* 2015.

[9] LUBELL, HAROLD: *Middle East Oil Crisis and Western Europe's Energy Supplies.* California, 1963., K. HASEEB: *The National Income of Iraq 1953–1961.* Middle Eastern Monographs. London, 1964., HEMSLEY LONGRIGG, STEPHEN: *Oil in the Middle-East. Its discovery and development.* London – New York – Toronto, 1968., CRIST, DAVID: *The Twilight War: The Secret History of America's Thirty-Year Conflict with Iran.* New York, 2013.

[10] SZALAI MÁTÉ: *Az iráni–amerikai kapcsolatok válsága – három forgatókönyv a következő két évre.* KKI-elemzések. Bp., 2019.

[11] Nem lehet kizárni, hogy a diplomáciai és más titkosszolgálati adatokat kiszivárogtató WikiLeaks weboldalhoz hasonlóan akár újabb dokumentumok kerüljenek napvilágra, melyek árnyalhatják a képet az Egyesült Államok és Oroszország aktuális közel-keleti politikájával kapcsolatban.

[12] Kászem Szulejmáni (1957–2020): iráni katonatiszt, az Iráni Forradalmi Gárda „Kudsz” különleges egységének tábornoka. 1979-ben csatlakozott az Iráni Forradalmi Gárdához. Számos, sikeresen végrehajtott titkosszolgálati művelet során ragadt rá a „The Shadow Commander” („árnyékpáncsnok”) megnevezés, amellyel befolyására és kiváló szervezőképességére utaltak.

[13] Hezbollah (Hizb Allah): magyarul „Isten Pártja”. Libanoni síita politikai és félkatonai szervezet, melyet iráni kezdeményezésre 1985-ben alapítottak. *Iszlám kislexikon.* Szerk.: SERDIÁN MIKLÓS GYÖRGY. [H. n.] 2013. 67.

[14] A teljesség igénye nélkül: Tripoli és Bengázi líbiai városok bombázása (1986), az Öböl-háború (1991), Nek Muhammad Wazir tálib parancsnok (2004), Szaddám Huszein iraki elnök megbuktatása (2003), Oszáma bin Laden (2011), szíriai polgárháború (2011), Abu Jahja al-Libi al-Kaida-vezető (2012), Abu Hasszan al-Muhadzsir, az Iszlám Állam szóvivője (2019), Abu Bakr Al-Bagdadi, az Iszlám Állam vezetője (2019), Kászem Szulejmáni (2019), Kassim Al-Rimi, az al-Kaida alapítója (2020). A témáról bővebben: VARGA GERGELY: *Amerika és a terrorizmus tíz év távlatából. Nemzet és Biztonság,* 2011. október, 22–26. http://www.nemzetbiztonsag.hu/cikkek/varga_gergely-amerika_es_a_terrorizmus_tiz_ev_tavlatabol.pdf (Utolsó letöltés időpontja: 2020.02.21.).

- [15] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), Az államigazgatás felsőbb szervei (továbbiakban: MNL OL XIX), Külügyminisztérium (MNL OL XIX–J–1), TÜK-iratok (MNL OL XIX–J–1–j), 1945–64. Irán, 5/b, 005656/1/1958.
- [16] MNL OL XIX–J–1–j, 1945–64. Irán, 5/b, 002205/1/1959.
- [17] MNL OL XIX–J–1–j, 1945–64. Irán, 5/b, 006506/1958.
- [18] <https://www.egic.info/iran-dezful-ballistic-missiles> ^[7] (Utolsó letöltés időpontja: 2020. 02. 21.).
- [19] GÖMÖRI: 1979, 236–240.
- [20] A sah szinte feltétlen nyugatbarát politikát folytatott. Hatalma alatt betöltötte a csádor (fekete muszlim női ruhadarab) viselését, ami zavargásokhoz vezetett.
- [21] Ruhollah Muszavi Homeini (a forrásokban: Khomeini) ajatollah (1902–1989): iráni síita vallási vezető. 1964-től 1979-ig száműzetésben élt. A forradalmat megelőzően Párizsból tért vissza Teheránba, korábban Törökországban és az iraki Nedzsefben élt emigrációban. Az 1979-es forradalomtól 1989-es haláláig az iráni politika vezéralakja. Politikai írásaiban az iszlám és a társadalom egymásra hatásának kérdésével foglalkozott, valamint szorgalmazta az iszlám forradalom nemzetközi kiterjesztését. Bővebben: *Islám kislexikon*: i. m. 68–69.
- [22] Shapour Bakhtiar (1914–1991): iráni politikus, miniszterelnök. Khomeini ajatollah eltávolította a hatalomból.
- [23] A Bakhtiar vezette kormány elmozdításával kapcsolatos híreket közölte a New York Times: <https://www.nytimes.com/1979/02/02/archives/khomeini-threatens-to-arrest-bakhtiar-if-he-stays-in-post-iranians.html> ^[8] (Utolsó letöltés időpontja: 2020.02.25.).
- [24] Robert E. Huyser (1924–1997): amerikai tábornok, az Egyesült Államok európai haderőinek főparancsnok-helyettese, a NATO helyettes parancsnoka 1975 és 1979 között.
- [25] *Békés Megyei Népújság*, 1979. április 10. 2.
- [26] Ajatollah (arab-perzsa) Ájat Alláh, jelentése: „az Isten jele”. A síita iszlámban a vallási vezetők címe.
- [27] Nematollah Nasziri (1911–1979): iráni tábornok, 1965 és 1978 között a SAVAK parancsnoka. 1979. február 15-én Khomeini ajatollah utasításra kivégezték.
- [28] Sāzemān-e Ettelā'āt va Amniyat-e Keshvar, a hírhedt iráni titkosrendőrség rövidítése.
- [29] Mehdi Bazargan (1907–1995): a sah rendszere alatt a liberális ellenzék egyik vezéralakja, azonban az alkotmányos monarchia híve. 1979. február és november között az Iráni Iszlám Köztársaság első miniszterelnöke. A Khomeinivel való politikai ellentétei miatt később ellenzékbe kényszerült.
- [30] ABLAKA: 2009, 286.
- [31] A forrásközlésben ez alatt következetesen a magyar külügyminisztériumot értjük.
- [32] Bővebben: Iran Hostage Crisis, 2010. június 1. <https://www.history.com/topics/1980s/iran-contra-affair> ^[9] (Utolsó letöltés időpontja: 2020.02.26.).
- [33] Central Intelligence Agency, az amerikai központi hírszerző ügynökség.
- [34] *Népszabadság*, 1980. június 4. 4.
- [35] ABLAKA: 2009, 242–245.
- [36] Uo. 242. A két ország között jelenleg nincs diplomáciai kapcsolat. Irán diplomáciai képviseletét az USA-ban a pakisztáni nagykövetségen látják el, Iránban az Egyesült Államokat pedig Svájc képviseli.
- [37] MNL OL XIX–J–1–j–TÜK–Irán–63–1–002360/1/1979.
- [38] Jimmy Carter (1924–): Nobel-békedíjas amerikai politikus. 1977. január 20. és 1981. január 20. között az Amerikai Egyesült Államok 39. elnöke. 1979-ben megszüntette az Amerikai-barát nicaraguai diktátor, Anastasio Somoza pénzügyi támogatását, amely végeredményben hozzájárult a Szovjetunió által támogatott sandinista erők hatalomra jutásában.
- [39] E. S.: Az iráni kommandóakció – önvédelem vagy provokáció? *Jel-Kép*, 1980. 3. 145–148.
- [40] LONGRIGG: 1968, 276–290. és 364–385.
- [41] Michael Field adatait közli: LIPOVECZ: 2006, 36.
- [42] Utalás James Reston (1909–1995) amerikai újságíróra, a New York Times neves publicistájára. Mindaddig nem sikerült fellelni, hogy az MSZMP KB Külügyi Osztály véleménye melyik cikkre vonatkozott.
- [43] A Hormuzi-szoros Irán és Omán partjai között helyezkedik el, közel 275 km hosszú és átlagosan 80 km széles.
- [44] <https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/hormuzi-szoros-az-irani-utokartya-a-hormuzi-szoros-strategiai-gazdasagi-jelentosege-es-szerepe-a-regionalis-vetelkedesben> ^[10] (Utolsó letöltés időpontja: 2020.02.27.).
- [45] A két ország háborúját legújabban feldolgozta: RAZOUX, PIERRE: *The Iran-Iraq War*. Cambridge – London, 2015. A témában magyar külügyi forrásokat gyűjtött össze: Kiss András: Selected Hungarian Documents on the Iraq-Iran War 1980–1988. http://www.coldwar.hu/doc_collection/iran_main.html ^[11] (Utolsó letöltés időpontja: 2020. 02. 26.).
- [46] Akbar Hāsemi Rafszandzsāni (1934–2017): iráni politikus. 1989 és 1997 között az Iráni Iszlám Köztársaság elnöke, a mérsékelt reformer politikai irányzat meghatározó vezetője.
- [47] https://www.brown.edu/Research/Understanding_the_Iran_Contra_Affair/documents.php ^[12] (Utolsó letöltés időpontja: 2020. 02. 27.).
- [48] Robert Carl McFarlane (1937–): amerikai politikus. Ronald Reagan amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadója, aki 1983 és 1985 között töltötte be ezt a tisztséget.
- [49] A kontrák az 1979 és 1990 között a sandinista junta ellen harcoló nicaraguai felkelőcsoportok összefoglaló elnevezése volt. A sandinisták 1979-ben döntöttek meg Anastasio Somoza Debayle (1925–1980) elnök hatalmát, amellyel több évtizedes diktatúrának vetettek véget. Az Amerikai Egyesült Államok kezdettől fogva támogatta a kontrákat az 1986-ban kirobbant Irangate-botrányig.
- [50] Iran-Contra Affair. 2017. augusztus 10. <https://www.history.com/topics/1980s/iran-contra-affair> ^[9]
- [51] Szaddám Husszein (1937–2006): iraki politikus. 1979-től 2003-ig az Iraki Köztársaság elnöke. Az Egyesült Államok részben valós, részben pedig koholt indokok alapján 2003-ban katonai akció keretében elmozdította a hatalomból megdöntve ezzel az iraki kormányt is. 2006 novemberében az iraki bíróság kötél általi halálra ítélte, amit 2006. december 30-án hajtottak végre.
- [52] MNL OL XIX–J–1–j, Irán–63–1–002360/1979.
- [53] ABLAKA: 2009, 233.

[54] Puja Frigyes (1921–2008): kommunista politikus, külügyminiszter. 1959 és 1963 között külügyminiszterhelyettes, a magyar külügyet egy évtizeden keresztül, 1973 és 1983 között vezette.

[55] Utalás Jimmy Carter amerikai elnök kormányzatára.

[56] North Atlantic Treaty Organization, vagyis az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. A katonai tömörülés nemcsak a hidegháború időszakában – a Varsói Szerződés Szervezetének megszűnésével – hanem napjainkban is meghatározó tényező.

[57] Jelentése: rendeltetés, cél.

[58] Mohammad Mossadegh (1882–1967): iráni politikus. 1950-ben megalapította a patrióta érzelmű, iszlamista, nemzeti, szociáldemokrata és radikális pártokat tömörítő Nemzeti Frontot. Politikai célkitűzése az volt, hogy a sah rendszerével ellentétben megőrizze az országos szuverenitását, az Egyesült Államok befolyását visszaszorítsa Iránban. 1951 és 1953 között, a sahkal történt összetűzéséig Irán miniszterelnöke. 1953-ban három év börtönbüntetésre ítélték, majd haláláig házi őrizetben tartották.

[59] Dr. Mikó József 1967 és 1972 között Nigériában, 1970 és 1972 között Sierra Leonében, 1976-ban Afganisztánban, majd 1976-tól 1979-ig volt Magyarország teheráni nagykövete. LEVENTE GAJDÓCSI – ANDRÁS KISS: Hungarian embassies and other diplomatic missions (1945–1978). Bp., 2005. http://www.coldwar.hu/finding_aids/hungary/emb_hun.html [13] (Utolsó letöltés időpontja: 2020. 02. 20.).

[60] Zbigniew Brzezinski (1928–2017): lengyel származású amerikai politikus. 1977 és 1981 között Jimmy Carter amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója, egyben az amerikai külpolitika kiváló értékű stratégiája.

[61] Utalás a Palesztin Felszabadítási Szervezet vezetőire.

[62] Ebrahim Yazdi (1931–2017): iráni politikus, eredeti végzettsége gyógyszerész. 1978-ban csatlakozott az akkor még Párizsban élő Khomeini ajatollah köréhez, akinek végül tanácsadója lett. Az iráni forradalmat követő és a Mehdi Bazargan vezette ideiglenes kormányban miniszterelnök-helyettes, majd külügyminiszter.

[63] Utalás az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsára.

[64] Diplomáciai Testület.

[65] Doyen (francia, jelentése: legidősebb): valamely országban működő diplomáciai testület rangidős tagja.

[66] Teljes nevén Seyyed Mohamad Hosseini Beheshti (1928–1981): jogász, filozófus és politikus. Az iráni forradalmat követően jelentős szerepe volt az alkotmány kidolgozásában és az állam közigazgatásának újrászervezésében. 1980 és 1981 között Irán Legfelsőbb Bíróságának vezetője.

[67] Abolhasszán Baniszadr (1933–): közgazdász, iráni politikus. Az iráni forradalmat követően először, mint megbízott külügyminiszter tevékenykedett. Az 1980. január 25-én megtartott első iráni elnökválasztáson, mint Khomeini ajatollah egyik legfőbb bizalmasát, az Iráni Iszlám Köztársaság elnökévé választották. Egyes források szerint 1981-ben azért lett kegyvesztett, mivel elítélte a sorozatos kivégzéseket. Ezt követően Párizsban telepedett le, ahol jelenleg is él. http://www.atv.hu/kulfold/090621_uj_forradalomrol_beszol_az_irani_iszlam_koztarsasag_elso_elnoke [14] (Utolsó letöltés időpontja: 2020. 01. 20.).

[68] Sadegh Gotbzadeh (1936–1982): iráni politikus. Párizsban Khomeini ajatollah belső köréhez tartozott. A forradalmat követően 1979 novembere és 1980 augusztusa között külügyminiszter. Először 1980-ban tartóztatták le kémkedés vádjával, majd 1982-ben is őrizetbe vették. Az Iráni Iszlám Köztársaság megdöntésének és Khomeini ajatollah meggyilkolása kísérletének vádjával 1982. szeptemberben kivégezték.

[69] A mozgalomra létrehozott alapítvány az iráni nép általános jólétének biztosítására jött létre és a gazdasági, a szociális és a kulturális szférán keresztül fejti ki tevékenységét.

[70] Utalás Szaúd-Arábiára, Ománra, valamint a gigantikus beruházásairól ismertté vált Dubaira.

[71] A Palesztin Felszabadítási Szervezet (Palestine Liberation Organization).

[72] Általánosságban muszlim szellemi vezető, valamint az előimádkozó a mecsetekben. A tekintélyes vallástudósokat is ezzel a névvel illetik. A síita iszlámban a kalifa feladatai mellett az iszlám jog magyarázatára és a szellemi vezetésre is jogosult. *Iszlám kislexikon*: i. m. 74.

[73] Helyesen: Musa al-Sadr (1928–?): filozófus, síita vallási vezető. Musa al-Sadr 1978. augusztus 25-én Líbiába érkezett Moammer Kadhafi meghívására, hogy tárgyalásokat folytasson a líbiai kormánnyal. 1978. augusztus 31-én rejtélyes körülmények között eltűnt. Esetleges meggyilkolásának okaira számos elképzelés létezik.

[74] Moammer Khadafi (1942–2011): líbiai katonatiszt. 1969 és 2011 között Líbia teljhatalmú vezetője. 2011. október 20-án az országban kitört zavargások során a már bukott vezetőt a fegyveres felkelők elfogták és eddig tisztázatlan körülmények között agyonlőtték.

[75] Jasszer Arafat (1929–2004): palesztin politikus. 1996-tól a Palesztin Autonóm Hatóság elnöke, a Palesztin Felszabadítási Szervezet vezetője. 1994-ben Nobel-békedíjat kapott.

[76] Huzesztán, Irán délnyugati részén, a Perzsa-öböl partján elterülő tartomány.

[77] A külpolitikai irányulvet az elnök 1980 januárjában hirdette meg. Lényege az volt, hogy a Perzsa-öböl ellenőrzésére tett bármelyik ország kísérletét az Egyesült Államok az érdekei elleni támadásként kezeli.

[78] Helyesen: Abu Dzsihád, eredeti nevén: Khalil al-Vazir, Jasszer Arafat helyettese a Palesztin Felszabadítási Szervezetben. Újabb információk fényében 1988-as meggyilkolása az izraeli titkosszolgálathoz, a Moszadhoz kötődik, mivel nevéhez számtalan terroristacselekmény kötődött. LORENCICS EMESE: Izrael: Mi öltük meg Abu Dzsihádot! https://kitekinto.hu/iszlam/2012/11/05/izrael_mi_oltuk_meg_abu_dzsihadot [15] (Utolsó letöltés időpontja: 2020.02.20.). Továbbá lásd: NEMERES ISTVÁN. *A Moszad története*. Bp., 2018.

[79] A konferencia célja az volt, hogy elmarasztalja a Szovjetuniót az afganisztáni beavatkozása miatt.

[80] Az Iráni Forradalmi Gárda fegyveres szervezet elnevezése.

[81] Az Iráni Iszlám Köztársaság Budapestre akkreditált nagykövete. További életrajzi adatokat nem sikerült fellelni.

[82] 1975 és 1980 között kuvaiti magyar nagykövet, valamint a Külügyminisztérium osztályvezető-helyettese. További életrajzi adatot nem sikerült fellelni.

[83] Az ENSZ főtükára 1972 és 1981 között Kurt Waldheim (1918–2007) osztrák politikus volt.

[84] A gyorshadtestet az amerikai jelenlét térségbeli aktivizálására hozták létre. Központi parancsnoksága Bahreinben volt, de működött parancsnoksága az Egyesült Arab Emírátsokban és Ománban is. 1984 elejétől a gyorshadtesthez tartozó Katonai Légi Parancsnokság intenzíven részt vett a Perzsa-öböl légtérének ellenőrzésében vagy összehangolt légifelderítési akciókban. Az amerikai flotta mozgását továbbra is Ománból irányította az amerikai haditengerészet regionális parancsnoksága.

[85] Balogh András (1944–): diplomata, történész. 1976 és 1983 között az MSZMP KB külpolitikai konzultánsa, fő kutatási területe a nemzetközi kapcsolatok története.

[86] A mellékleteket nem sikerült fellelni az ügyiratban.

[87] A nagykövetről életrajzi adatot nem sikerült találni. A szerző által kooperációban készített adatbázis szerint az 1970-es évekig a következő állomáshelyeken teljesített szolgálatot: Aden, Bagdad, Bécs, Berlin, Hága, Kairó, Kuvait, Tripoli. LEVENTE GAJDÓCSI – ANDRÁS KISS: i. m. 2005.

[88] A rendszer az 1940-ban Damaszkuszban megalapított Baath Párt (Arab Újjászületés Párt) ideológiáján nyugszik. Jelszava „(arab) Egység, Szabadság, Szocializmus” volt. 1963-ban Szíriában, 1968-ban pedig Irakban jutott hatalomra. Irakban Szaddám Huszein rendszerének bukása a párt és mozgalom eltűnését is

eredményezte. Bővebben: *Iszlám kislexikon*: i. m. 132.

[99] Ronald Reagan (1911–2004): színész, amerikai politikus. 1981 és 1989 között az Egyesült Államok 40. elnöke.

[90] Philip Habib (1920–1992): amerikai diplomata. 1981 és 1983 között Ronald Reagan amerikai elnök közel-keleti megbízottja. Egyes források szerint közel-keleti munkája eredményeként sikerült elhárítani Szíria és Izrael, valamint Izrael és a Palesztin Felszabadítási Szervezet közötti háborút.

[91] Helyesen: Stephen Solarz (1940–2010): amerikai politikus, diplomata. 1975-től 1993-ig a Kongresszus tagja. Azon kongresszusi tagok közé tartozott, aki élesen bírálta az amerikai elnök 1982-es libanoni beavatkozását.

[92] Taha Yassin Ramadhan (1938–2007): iraki politikus, miniszterelnök-helyettes. 1991 és 2003 között, Szaddám Husszein bukásáig Irak alelnöke. 2003-ban elfogták és átadták az amerikai hatóságoknak. 2006-ban életfogytiglani börtönre ítélték, amit 2007-ben halálbüntetésre módosítottak és felakasztották.

[93] Helyesen: Tariq Aziz (1936–2015): iraki politikus. 1979 és 2003 között miniszterelnök-helyettes, 1983 és 1991 között külügyminiszter, majd Szaddám Husszein személyes tanácsadója.

[94] George P. Shultz (1920–): amerikai politikus, közgazdász. 1982 és 1989 között külügyminiszter.

[95] A nagykövet jelentésében nem utalt arra, hogy melyek voltak ezek a merényletek.

[96] Házi Vencel itt minden bizonnyal a magyar állambiztonsági (hírszerző) szervek információira utalt.

[97] Háfez el-Aszad (1930–1999): szír politikus, katonatiszt. 1964-ben tábornoki rangban szolgált, 1965-ben már a szír légierő parancsnoka, 1966-ban pedig védelmi miniszter. 1970-ben katonai államcsínyrel ragadta magához a hatalmat. Fia Bassár el-Aszad (1965–) Szíria jelenlegi elnöke.

[98] Utalás a Ronald Reagan amerikai elnök által meghirdetett csillagháborús programra (Strategic Defence Initiative).

[99] Invalvál, jelentése: benne lévő, érintett.

[100] George H. W. Bush (1924–2018): amerikai politikus, a CIA igazgatója. Ronald Reagan elnöksége alatt 1981 és 1989 között alelnök, majd 1989 és 1993 között az Amerikai Egyesült Államok 41. elnöke. Nevéhez köthető az 1991-es Öböl-háború megindítása.

[101] Helyesen: Fülöp-szigetek.

[102] Robert Patrick Casey (1932–2000): ügyvéd, amerikai demokratapárti politikus. 1987 és 1995 között Pennsylvania kormányzója.

[103] Személyére vonatkozóan nem sikerült adatot találnunk.

[104] Helyesen: John Marlan Poindexter (1936–): nyugalmazott amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó. Az amerikai-iráni fegyverszállítási ügyben betöltött szerepe miatt 1990. áprilisban elítélték. 1991-ben az ítélet ellen fellebbezett, amit végül visszavontak és ügye lezárult.

[105] Oliver North, a Nemzetbiztonsági Tanács politikai és katonai ügyekkel foglalkozó részlegének igazgatóhelyettese.

[106] Richard Secord, az amerikai légierő tábornoka, az amerikai fegyverüzlet fejének is neveztek.

[107] Howard Baker (1925–2014): amerikai republikánus politikus. 1986 és 1987 között a Fehér Ház Titkárságának vezetője.

[108] Jack Kemp (1935–2009): amerikai republikánus politikus. 1988-ban a republikánus párt elnökjelöltje.

[109] Robert Joseph Dole (1923–): amerikai republikánus politikus. Az 1988. évi elnökválasztáson a republikánus párt jelöltje, ahol George H. W. Bush-sal szemben alulmaradt. A párt 1996-ban újra jelölte.

[110] A táviratban használt „köztársaságiak” elnevezés helyett pontosabb (lett volna) a republikánusok kifejezés.

[111] 1983-ban az amerikai csapatok a „szovjet veszélyre” hivatkozással megszállták Grenadát és megdöntötték az ország kubai típusú kormányzatát.

[112] G. Philip Hughes (1953–): amerikai diplomata. George H. W. Bush nemzetbiztonsági tanácsadója. 1985 és 1986 között a Nemzetbiztonsági Tanács latin-amerikai igazgatója.

[113] State Department, az Egyesült Államok Külügyminisztériuma.

[114] A bekezdés utolsó két mondatát kézírással egészítették ki: „V[esd] ö[szse] 444.”, amely utalás az 1986. december 16-i rejteltáviratra.

Címkék:

[Amerika](#) ^[16]

[Irán](#) ^[17]

[Közel-Kelet](#) ^[18]

[diplomácia](#) ^[19]

[hidegháború](#) ^[20]

[terrorizmus](#) ^[21]

[iszlám](#) ^[22]

Kiadás: 20. évfolyam (2020) 1. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/amerikai-irani-kapcsolatok-tortenelmi-tavlatbol>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/amerikai-irani-kapcsolatok-tortenelmi-tavlatbol>

[2] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/mohammad-reza-shah.jpg>

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/portrait_of_ruhollah_khomeini_by_mohammad_sayyad_0.jpg

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/iran_hostage_crisis_-_iraninan_students_comes_up_u.s._embassy_in_tehran.jpg

[5] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/szaddam_huszein.jpg

[6] http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/varga_gergely-amerika_es_a_terrorizmus_tiz_ev_tavlatabol.pdf

[7] <https://www.egic.info/iran-dezful-ballistic-missiles>

[8] <https://www.nytimes.com/1979/02/02/archives/khomeini-threatens-to-arrest-bakhtiar-if-he-stays-in-post-iranians.html>

[9] <https://www.history.com/topics/1980s/iran-contra-affair>

[10] <https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/hormuzi-szoros-az-irani-utokartya-a-hormuzi-szoros-strategiai-gazdasagi-jelentosege-es-szerepe-a-regionalis-vetelkedesben>

[11] http://www.coldwar.hu/doc_collection/iran_main.html

[12] https://www.brown.edu/Research/Understanding_the_Iran_Contra_Affair/documents.php

[13] http://www.coldwar.hu/finding_aids/hungary/emb_hun.html

[14] http://www.atv.hu/kulfold/090621_uj_forradalomrol_beszol_az_irani_iszlam_koztarsasag_elso_elnok

[15] https://kitekinto.hu/iszlam/2012/11/05/izrael_mi_oltuk_meg_abu_dzsihadot

[16] <https://www.archivnet.hu/cimkek/amerika>

[17] <https://www.archivnet.hu/cimkek/iran>

[18] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kozel-kelet>

[19] <https://www.archivnet.hu/cimkek/diplomacia>

[20] <https://www.archivnet.hu/cimkek/hideghaboru>

[21] <https://www.archivnet.hu/cimkek/terrorizmus>

[22] <https://www.archivnet.hu/cimkek/iszlam>